

TØNSBERG BIBLIOTEK

DYADE

Dyade 15 år

Nr. 4 1984

Løssalg kr. 25,-

Andrej Sakharov
– et symbol

UTGÅVEAV
TØNSBERG OG NOTERBY BIBLIOTEK

Kjære lesere

Vår 15. årgang nærmer seg slutten, og vi vil gjerne få minne om fornyelsen av abonnementet. For Dyade har 1984 vært et viktig år. Vi har klart å bruke tidsskriftet til det vi gjerne vil – nemlig sette ord på erfaringer. I temaheftet «Psykologi i grupper II» synes vi det er formulert endel spennende tanker rundt et arbeide som har foregått i Acem i snart 15 år. Men også på en annen måte har 1984 vært viktig. Nå vet vi litt om dere. Vi vet hvem som abonnerer på Dyade, takket være den undersøkelsen Olav Hindal har foretatt. Resultatet var på mange måter svært gledelig. Det viser seg at dere representerer en langt bredere og mer sammensatt grupe enn abonnentene av de andre tidsskriftene i undersøkelsen. Dyade er alene om å ha et flertall kvinner som abonnenter. Vi er også alene om å ha lesere som i politisk tilhørighet gjenspeiler valgresultatene. Men kanskje mest interessant: Undersøkelsen viser at Dyades abonnenter er en aktiv gruppe, sterkt engasjert i frivillig organisasjonsarbeide.

I redaksjonen skal vi sette oss ned for å drøfte resultatene av undersøkelsen. Målet er et stadig bedre Dyade.

Så håper vi dere er blitt vant til at utgivelsestakten kan minne om intervalltrening – lange pauser og intense spurter. Dette ser ut til å være vilkår vi må leve med, nettopp fordi vi alle jobber ulønnet med Dyade. Andre arbeidsoppgaver har det med å melde seg først. Men – som alltid – Dyade kommer!

Siste ut i år blir *Hva gir mening i 1980-årene?* Det er et dobbeltnummer med utgangspunkt i kulturseminaret på Acem skole og kultursenter i november. Flere sentrale nordiske forfattere og kulturdebatanter, blant dem to innstilt til Nordisk Råds litteraturpris, Torgny Lindgren fra Sverige og Edvard Hoem fra Norge. Videre bringer nummeret artikler av Tor Edvin Dahl, Ole Gjems-Onstad, Nina Karin Monsen og Rolf Brandrud.

Vi synes i alle fall selv at planene for 1985-årgangen også ser spennende ut. Acem har på mange måter stått sentralt i diskusjonen om utviklingen av nærkringkasting som demokratisk element i vår kultur. Vi tar sikte på å nedfelle tankene i et temahefte. Mange har ventet på fortsettelsen av vår utredning om Rudolf Steiner. Et betydelig arbeide ligger bak den, og den kommer i 1985. Etter hvert begynner vel Dyade å opparbeide en tradisjon i presentasjon av sentrale, moderne tenkere – slike som Hans Georg Gadamer og Hans Küng. Vi tror det er viktig å bidra til å bringe deres impulser inn i norsk kultur. Nå arbeider vi med filosofen Karl Popper – og vi tror dette temaheftet vil føye seg pent inn i tradisjonen.

Vel møtt til fornyet abonnement i 1985!

Carl Henrik Gjørdahl

DYADE

Dyade drives på idealistisk basis. Ingen mottar økonomisk godtgjørelse for bidrag. Eventuelt overskudd går til organisasjonen Acems arbeide for menneskelig vekst.

Nr. 4 1984 16. årgang

Tidsskrift for kultur, filosofi, psykologi, samfunn.

Utgitt av Dyade forlag med støtte fra Norsk Kulturråd.

Adresse: Postboks 6721, St. Olavs plass, 0130 Oslo 1

Telefon: (02) 20 29 59

Postgiro: 2 09 42 33

Utkommer med seks nummer i året. Abonnement koster kr. 100,- og løper til skriftlig oppsigelse foreligger. Ettertrykk bare etter avtale med redaksjonen.

I redaksjonen: Carl Henrik Grøndahl, Torbjørn Hobbøl (ansv.), Are Holen og Anders Lindseth.

Medredaktør for dette nummer: Viktor Roddvik

Redaksjonssekretær: Viktor Roddvik

I administrasjonen: Randi Jacobsen og Marianne Salvesen

Dyade er trykket hos S. Bern. Hegland, Flekkefjord

I dette nummer:

Andrej Sakharovs vei fra kjernefysikk til menneskerett

Av Viktor Roddvik 4

Andrej Sakharov i Moskva 1979:

Kampen for menneskerettigheter fortsetter

Intervju ved Viktor Roddvik 28

Uttalelser om Andrej Sakharov

Interjuer ved Viktor Roddvik

Aase Lionæs 31

Vladimir Maksimov 33

Kristoffer Gjøtterud 34

Ivar Magnus Ravnun 36

Victor Sparre 38

Pål-Erik Plaum 39

Om vitenskapsmennesenes ansvar

Av Andrej Sakharov 40

To mennesker i Gorkij

«Dette mennesket er ikke det minste redd for noe – ikke for noenting. Og ikke for noen.» Ordene stammer fra den russiske forfatteren Viktor Nekrasov og er myntet på fysikeren og menneskerettighetsforkjemperen Andrej Sakharov.

Og fryktløshet har Sakharov måtte ha for uopphørlig å kunne fortsette sitt arbeide for økede menneskerettigheter – tross stadige trakassier, trusler og overgrep. Selv etter forvisningen i januar 1980 til Gorkij, med en nærmest umulig arbeidssituasjon, har han fortsatt sitt arbeide for fengslede, og utarbeidet nye manuskripter om menneskerettslige og vitenskapelige temaer.

I 1984 er Andrej Sakharovs og Jelena Bonners situasjon blitt dramatisk forverret. «Vi drepes langsomt», hevdet Jelena Bonner i et intervju ved nyttårstider. I en appell i vår appellerte Sakharov om hjelp «i dette mest tragiske øyeblikk av våre liv».

Etter forvisningen av Sakharov, har Jelena Bonner tidligere hatt mulighet til å reise til og fra Moskva og dermed kunnet holde en viss kontakt med omverdenen. Hustruen har gjort Sakharovs appeller og uttalelser kjent. Men i april ble også hun forvist, dvs. får ikke forlate Gorkij. I august ble hun dømt til 5 års indre eksil, anklaget for «anti-sovjetisk virksomhet».

Siden begynnelsen av mai har vi ikke sikre livstegn fra Nobelprisvinneren. Vi vet heller ikke hvor Jelena Bonner oppholder seg. 7 måneders uvisshet for slektninger og venner. Det vi vet er følgende:

2. mai innledet Sakharov en sultestreik i sitt ufrivillige eksil. Opplysningene om sultestreiken har vi fra Irina Kristi, en nær venn av familien. En av de første dagene av mai kom hun seg til Gorkij og oppnådde å få snakke med ekteparet da de kom ut på balkongen for å trekke frisk luft. Etter 3–4 minutters samtale ble hun ført bort av det hemmelige politiet. I lang tid senere satt hun i husarrest.

Bakgrunnen for sultestreiken er Jelena Bonners helsetilstand. Hun har alvorlige

hjerterproblemer, men får ikke i Sovjet den behandling hun trenger. Sakharov begynte sin dramatiske aksjon i protest mot at hun nektes utreisettillatelse til vest for medisinsk behandling. En nær venn av Jelena Bonner, Natalia Hesse, som traff henne i januar, har berettet at Jelena Bonner var så dårlig at hun tok opptil 40 nitroglyserintabletter om dagen, leppene og negene var mørkeblå. Sakharov hadde bekreftet overfor Hesse at hustruen var døden nær.

Et menneske kan drepes på så mange måter. Det trenges ikke noen kuler eller galge. Å bli nektet legehjelp kan være tilstrekkelig.

7. mai ble Sakharov ført bort av myndighetene. Hva som senere er skjedd, vet vi ikke med sikkerhet. Opplysninger tyder imidlertid på at Sakharov har avsluttet sin sultestreik, men holdes innesperret på Semasjko sykehus i Gorkij mot sin vilje. Han holdes helt isolert i en egen avdeling på sykehuset der bare de personer som behandler og vokter ham har adgang. Kilder har opplyst at Sakharov behandles med aminazin, et medikament som svekker organismens evne til fysisk og mental motstand. Enkelte kilder har opplyst at han også behandles med triftazin og haloperidol. En ekspert på hypnose og psykofarmaka, doktor Vladimir Rosjnov, er to ganger i uken blitt fløyet fra Moskva til Gorkij og har oppholdt seg i den delen av sykehuset der Sakharov holdes. Russiske opposisjonelle frykter at Sakharov forsøkes knekket.

Det skal åndskraft til for å overleve mange års trusler og terrorisering slik ekteparet har vært utsatt for, men allikevel la sin stemme lyde, uten tanke på konsekvensene for seg selv. Sakharov og hans hustru har utvist et enormt mot. Hvor får de sin sjelsstyrke fra?

*

Når en treffer Sakharov gir han på ingen måte assosiasjoner av utadvendt, pågående opposisjon. Av vesen er han usedvanlig stillferdig og beskjeden. Den litt lutende

skikkelsen utstråler mildhet og sjenanse. Men det er denne lavmælte person som de siste 16 år har vært den samlende skikkelse for bevegelsen av annerledestenkende i Sovjet. Han har skrevet krystallklare analyser om den ubrytelige forbindelse mellom internasjonal sikkerhet, internasjonal tillit, og respekt for menneskerettighetene og samfunnets åpenhet.

Sakharov er et symbol. Ikke bare for bestemte idéer og oppfatninger. Men også for en holdning til menneskelivet, til det å leve i frihet ut fra sine overbevisninger. Som motto for sitt Manifest i 1968 satte Sakharov Goethes ord: «Kun den fortjener friheten og livet som daglig må erobre begge to». Han har selv virkeliggjort dette ideal i en uselvisk kamp.

Jelena Bonner har en gang sagt om sin mann: «Man kan drepe ham, men få ham bort fra det han mener og tenker, det er umulig.» Sakharov har ikke eksplisitt skrevet om menneskers indre frihet. Men gjennom hans livsverk avtegner det seg en frihetsfilosofi, en holdning til hvordan en kan leve ut fra sine overbevisninger, også om konsekvensene blir forfølgelse og ytre ufrihet. Sakharovs kamp sier noe om et menneskes åndskraft – og om de muligheter og ressurser som bor i oss, muligheter til indre forankring og indre frihet.

Kanskje er mange av de fengslede samvittighetsfanger i Sovjet langt mer «frie» enn vi er i våre «frie», vestlige samfunn. Mine egne kontakter gjennom årene med

mange opposisjonelle i Sovjet har befestet en slik oppfatning. Det gir inntrykk å møte mennesker, ikke minst unge mennesker, som målbevisst og pliktoppfyllende arbeider i en menneskerettighetskomité eller en undergrunnspublikasjon – og som vet at arbeidet høyst sannsynlig vil føre dem bak piggråden.

*

Dette nummer av Dyade består av artikler og intervjuer. I «Andrej Sakharovs vei fra kjernefysikk til menneskerett» gis det en gjennomgang av Sakharovs liv og virke, og fremstilling av hans sentrale oppfatninger. I «Kampen for menneskerettigheter fortsetter» gjenopptrykkes et intervju jeg hadde gleden av å ha med Sakharov i begynnelsen av 1979. Videre gir 6 personer sine vurderinger av Sakharov. Avslutningsvis gir vi ordet til Sakharov selv, med artikkelen «Vitenskapsmenneskets ansvar», skrevet i Gorkij i 1981.

Temanummeret *Andrej Sakharov – et symbol* står i forlengelsen av en rekke psykologiske og filosofiske temanumre av Dyade der det fokuseres på menneskets mulighet for vekst og indre frihet – og dessuten temanummeret «Mister vi friheten» fra 1976, som mer direkte tar opp frihetens problem.

Sakharov er den samlende skikkelse for alle deltagere i den sovjetiske dissidentbevegelse. Et angrep på ham er et angrep på dem alle. Sakharov er et symbol for et helt folk – den russiske samvittighets stemme.

Viktor Raddink

Andrej Sakharovs vei fra kjernefysikk til menneskerett

Av Viktor Roddvik

I dette temanummer av *Dyade* skal jeg gi en oversikt over Sakharovs liv og utvikling – fra fysikkstudent og atomfysiker til menneskerettighetsforkjemper, fredsprisvinner og forvist i Gorkij. Temaet kaster lys ikke bare over et enkelt menneskes utviklingsprosess, men over fremveksten av menneskerettighetsbevegelsen i Sovjet i 60- og 70-årene. Bevegelsen er ikke-voldelig. Den har ingen politiske mål eller noe ønske om politisk makt. Dissidentenes eneste våpen er fri vurdering og spredning av informasjon. Bevegelsen har aldri omfattet mer enn 1000 personer samtidig, men den moralske og etiske betydning av den har vært enorm. Bevegelsen har forandret det moralske klima og skapt de åndelige forutsetninger for demokratiske forandringer i Sovjetunionen.

Sakharovs bidrag merkes ikke bare i sovjetisk sammenheng. Han er en av de sentrale personer i den prosess som har ført til at forsvar av menneskerettigheter er blitt en verdensomspennende ideologi som forener mennesker av alle nasjonaliteter og ulike overbevisninger på human grunnlag.

Sakharovs posisjon

For noen år siden ble det sendt et brev i Sovjet til Andrej Dmitrijevitsj Sakharov. Det var adressert til «Departementet for menneskets rett til forsvar, Moskva» og var undertegnet av en viss Gusjtsjin Ivan Maksimovitsj i landsbyen Sloboda: «Jeg er gjeter, jeg sitter på en trestubbe og jeg skriver.» Brevet er et nødrep, det er på 15 linjer og er spekket med skrivefeil. Brevskriveren ble født i 1915. Han er veteran fra Fedrelandskrigen, er invalid, syk og uten penger. Ivan Maksimovitsj ber om hjelp til å overleve. Navnet på «statsråden» han tror han henvender seg til er Sakharov.

Denne naive forespørsel forteller kanskje mer enn noe annet om den plass Sakharov har fått hos det sovjetiske folk. Navnet Sakharov er nådd inn i de fjerneste avkroker av dagens Sovjet, navnet levendegjør et håp. Kanskje er brevet den mest rørende hyllest som er blitt Sakharov til del. I all sin hjelpeløshet vitner den om hvordan personen Sakharov forbindes med menneskekjærlighet. I Sakharov har mange funnet sin klagemur – et menneske som lyttet til deres lidelser og forsøkte å tale deres sak.

At det er etiske og menneskerettslige verdier som har ledet den fremtredende dissidenten, understrekes blant annet av den karakteristikk Khrusjtsjov har gitt ham: «Sakharov gjorde et dypt inntrykk ikke bare på meg, men på alle andre. Han var et menneske med en krystallklar, ren moral.»

Andrej Sakharov var en fremtredende vitenskapsmann i Sovjet da hans oppfatninger etterhvert førte ham i opposisjon til styresmaktene. Hvem er så denne skikkelsen som er så sterkt fryktet (men også høyt respektert!) av toppene i det sovjetiske partihierarki, en mann som endog har mottatt sitt lands høyeste utmerkelser?

Studieår

Andrej Sakharov er født 21. mai 1921 i Moskva i en familie med intellektuelle tradisjoner. Faren var en kjent fysikklerer og forfatter av lærebøker og populærvitenskapelige verker, han har åpnet døren til forskningens verden for sønnen. Farfaren, som var advokat, er kjent som forkjemper for avskaffelse av dødsstraffen.

I 1938 avsluttet Andrej Sakharov gymnaset og begynte å studere ved det fysiske fakultetet ved Moskva-universitetet. Av enkelte ble han ansett som den kanskje mest begavede fysikkstudent i Moskvafakultetets historie. Han ble fritatt for militærtjeneste idet han ble regnet som en særlig verdifull person for landet. Universitetsstudiet ble avsluttet i 1942 da han var evakuert i Asjakhbad. I september 1942 ble Sakharov forflyttet til en våpenfabrikk ved Volga. Her arbeidet han som ingeniør og gjorde noen oppfinnelser om metoder for produksjonskontroll.

I 1944 skrev han i løpet av virksomheten ved fabrikkene noen artikler om teoretisk fysikk og sendte dem til bedømmelse til Moskva. Året etter ble Sakharov aspirant ved Lebedev-instituttet for fysikk, som er knyttet til Vitenskapsakademiet i Sovjet. Her drev han vitenskapelige studier under veiledning av den kjente sovjetiske fysiker Igor Tamm og skrev om teorier om kosmisk stråling. I 1948 forsvarte han sin avhandling til en grad som kan sammenlignes med vår lisensiatgrad.

Arbeide som kjernefysiker

Noen måneder senere ble Sakharov håndplukket til en forskergruppe som hadde i oppdrag å utvikle hydrogenbomben. Tamm var teamets leder. Da arbeidet begynte, hadde Sovjet nylig gjennomført sin første vellykkede a-bombeprobe (oktober 1949). Tamms team skulle ikke ha noe å gjøre med dette prosjektet, men utvikle det mer avanserte kjernevåpen H-bomben.

Sakharov var denne gang overbevist om nødvendigheten av dette arbeidet for å skape våpenlikevekt over hele kloden. Balanse i våpenkappløpet ville avholde begge parter fra å begynne en krig. I de nærmeste 19–20 år var han engasjert i forskningsarbeider under de strengeste, hemmelige forhold. Han omtales ofte (noe nyansert) som «vannstoffbombens far». H-bomben ble klar for militært bruk 12. august 1953. Den amerikanske H-bomben («Mike») var prøvet 10 måneder tidligere, men var et monster på 60 tonn. Den sovjetiske utgaven var langt lettere og derfor langt mer egnet som våpen.

Priser

For disse og andre arbeider ble Sakharov i hemmelighet tildelt en rekke statspriser, bl.a. Lenin-ordenen og Stalinprisen. Dessuten ble han tre ganger helt av det sosialistiske arbeide (Sovjetunionens høyeste sivile æresbevisning). Sakharov fikk en inntekt som var flere hundre ganger høyere enn de laveste sovjetiske lønninger. Han ble også alle mulige privilegier i det daglige til del: Egen bolig, eget landsted, bil med sjåfører, kunne handle i spesielle butikker etc. Han ble passet på av livvakter døgnet rundt.

Medlem av Vitenskapsakademiet

I 1953, ikke enda fylt 32 år, ble Sakharov innvalgt som fullverdig medlem av Sovjetunionens Vitenskapsakademi. Sakharov er den yngste person som noengang er blitt denne ære til del. Hvor eksepsjonell beslutningen var, understrekes ved det faktum at Sakharovs kollega, Tamm, ble innvalgt som fullverdig medlem samme år. Han hadde imidlertid vært korresponderende medlem i 20 år. Sakharov ble innvalgt som fullverdig medlem og hoppet over det obligatoriske «korresponderende medlem» som de fleste akademimedlemmer gjerne er minst 10 år før de oppnår status som fullverdige

medlemmer. I det sovjetiske vitenskapsakademi var gjennomsnittsalderen rundt 60. Sakharovs medlemskap var en uhørt hendelse, selv i vitenskapelige kretser var han nesten ukjent. Han fikk titelen «Doktor i vitenskap».

Medlemskapet henger utvilsomt sammen med Sakharovs bidrag til utviklingen av H-bomben, han regnes gjerne som hovedteoretiker bak prosjektet.

Andre forskningsoppgaver

I 1950–68 arbeidet Sakharov med en rekke ulike forskningsoppgaver, ikke bare militære. Han har vært svært opptatt av forskning knyttet til utnyttelse av kjernekraften for sivile oppgaver. Kontrollerte termokjernefysiske reaksjoner vil kunne gi menneskeheten uuttømmelige kilder til billig energi. I arbeidet *Teorien om magnetiske termokjernefysiske reaktorer* (fra 1951, skriftet var i mange år hemmeligstempelt), presiserer Sakharov prinsippene for konstruksjon av en fusjonsreaktor. Han foreslo muligheten av å varme opp plasma til titalls millioner grader Celsius. Ingen kjente materialer tåler slik varme. Sakharov og Tamm foreslo å benytte et «kar» der veggene består av magnetiske felt.

Ellers har Sakharov vært særlig opptatt av forskning om gravitasjon, kosmologi og elementærpartikler.

Sakharov synes å stå i rekken av de store fysikere i vårt århundre.

Moral og kjernefysikk

Men Sakharovs utvikling tok etterhvert en annen retning enn makthaverne ønsket. Denne synes å ha mange likhetstrekk med andre fremragende fysikers utvikling. Etter at Einstein hadde utviklet sin relativitetsteori, begynte han å engasjere seg i spørsmålene om krig og fred. Etter fullførelsen av sitt arbeide med A-bomben gikk Oppenheimer over til å behandle spørsmål om vitenskapsmannens rolle i samfunnet. Og Sakharov begynte å

rette blikket fra den isolerte forskningsverden han hadde levd i, mot mer jordnære problemer i det sovjetiske samfunn. «Jeg var isolert fra folket», sa Sakharov senere om sin periode som kjernefysiker.

Sakharov fremhever at han fra 1957 av under innflytelse av mennesker som Albert Schweitzer og Linus Pauling, begynte å kjenne seg ansvarlig for problemet med radioaktiv stråling ved kjernefysiske eksperimenter. Tidligere hadde han deltatt i utvikling av kjernevåpen og planlegging og gjennomføring av kjernefysiske prøver. Nå ble han stadig sterkere klar over moralske problemstillinger forbundet med dette. Kjernevåpnene kunne utrydde alt liv på jorden. Og millioner av mennesker på jorden absorberer radioaktive partikler fra kjerneeksplosjoner.

Stopp de kjernefysiske prøver!

I 1957–58 var Sovjets internasjonale prestisje betraktelig øket takket være Sputnikene og romprogrammene. På denne tiden forsøkte Sakharov for første gang å influere på en politisk avgjørelse. Han følte seg overbevist om at ytterligere kjernefysiske prøvesprengninger i luften ikke var vitenskapelig nødvendig og bare ville føre til at rustningskappløpet ble intensivert. Slike tester ville forurense miljøet med radioaktive elementer som kunne forårsake kreft og død for titusener av uskyldige. Sakharov forsøkte derfor å stanse en planlagt serie av nye prøver. Prosjektets leder ble overbevist av Sakharovs argumentasjon, men Khrusjtsjov nektet, og prøvene fortsatte.

Etter Sakharovs mening var prøvene

meningsløse fra en vitenskapelig synsvinkel. Jo mer han reflekterte over samfunnsmessige problemer, og særlig over konsekvensene av sitt eget arbeid i forbindelse med kjernefysiske våpen, desto mer bekymret ble han. Eller, slik han senere uttrykte det: «Jeg begynte gradvis å forstå det kriminelle, ikke bare ved kjernefysiske prøvesprengninger, men ved vårt forehavende overhodet. Jeg begynte å se både dette og andre verdensproblemer i et bredere, mer humanistisk perspektiv.»

Kjernevåpenprøvenes skadevirkninger

I 1959 publiserte Sakharov en artikkel i en antologi med tittelen *Sovjetiske vitenskapsmenn om farene ved kjernevåpenforsøk*. At genene skades ved sterk bestråling var et kjent faktum. Mer kontroversielt var spørsmålet om mulige skadevirkninger av de restene av radioaktive stoffer som var blitt spredd over hele atmosfæren og jordens hydrosfære. Sakharov besluttet å undersøke spørsmålet om påvirkningen på levende vesener og på deres genetiske strukturer.

Analysene påviste de skadelige virkningene på arveanleggene og risikoen for økt frekvens av kreft- og leukemifall, mindre immunitet hos levende vesener og mulige skader på mennesker gjennom mutasjoner hos mikrober og virus og dermed nye sykdommer og epidemier. Sakharov konkluderte med at sykdom og død truet hundretusentalls mennesker i samtiden og i kommende slekter. Hver ny atomeksplosjon kommer på lengre sikt til å kreve tusenvis navnløse ofre gjennom at radioaktiviteten i jordatmosfæren øker.

Fortsatte protester

Særlig i årene 1953–68 ble Sakharovs samfunnskritiske oppfatninger utviklet. Han kom mer og mer i konflikt med de sovjetiske militærindustrielle og politiske ledere. Også i 1961 gjorde Sakharov forsøk på å få

Khrusjtsjov til å stanse flere kjernefysiske prøvesprengninger. I en note til statsministeren skrev Sakharov at gjenopptagelse av kjernevåpenprøver etter 3 års avbrekk bare ville underminere all tale om kjernevåpenprøvestans og nedrusting. Men appellene var uten resultat, det ble gjennomført en ny serie med prøvesprengninger. På et møte dette året mellom atomfysikere og Khrusjtsjov skal statsministeren ifølge Sakharov ha ytret: «Sakharov er en god vitenskapsmann. Men overlat til oss som er spesialister på disse vanskelige spørsmål å drive utenrikspolitik.»

I 1962 forsøkte Sakharov på nytt å influere Khrusjtsjov til å stanse en planlagt kjernesprengning. Eksplosjonen skulle være svært kraftig, tallet på ofre ville bli kolossalt. Men heller ikke denne gang nådde han frem.

Sakharov hevder at følelsen av maktesløshet og forferdelse som grep ham ved denne anledning aldri har sluppet ham og at den har forandret mye i ham i retning av hans senere oppfatninger.

Moskvatraktaten – inspirert av Sakharov

Sakharovs engasjement mot kjernefysiske prøvesprengninger synes imidlertid å ha fått en viss gjennomslagskraft. Han kan tilskrives endel av æren for at USA og Sovjetunionen i 1963 ble enige om å stanse alle prøvesprengninger i atmosfæren, verdensrommet og under vann, den såkalte Moskvatraktaten.

Mer opposisjon: Utdanningspolitikk

Også på andre felter enn i forhold til kjernevåpen kom Sakharov med ytringer i motsetning til de vedtatte. I 1958 gjorde han sammen med en annen fysiker, Ja. Zeldovitsj, en henvendelse vedrørende spørsmål om sovjetisk utdanningspolitikk. Khrusjtsjov forsøkte å reformere utdannelsessystemet i den retning at man først kunne tas opp på

universitetet etter noen års arbeide i fabrikker eller landbruk. Sakharov og Zeldovitsj innvendte at teoretisk opplæring av unge forskere heller skulle utvides enn stoppes. Den mest produktive alder for vitenskapelig arbeide er vanligvis under 30 år, hevdet de.

Motstand mot Lysenko

I sitt arbeide fra 1959 om skadevirkninger ved kjernevåpenprøver, hadde Sakharov tatt opp biologiske spørsmål. Siden han hadde fått visshet om strålingens skadevirkninger på arvemassen, gikk han i 1964 til kamp mot den lære som sto i veien for genetisk forskning, dvs. mot Lysenko og hans tilhengere.

I Stalins tid hadde biologen Trofim Lysenko (1896 – 1976) oppnådd en autoritetsposisjon innen biologisk forskning. Han hadde forsøkt å skape en «marxistisk biologi». Lysenko hadde gjort slutt på all seriøs eksperimentell og teoretisk forskning på genetikens område. Lysenko benektet at det kunne finnes spesifikke mutagener som angriper arvemassen. Endel sovjetiske atomfysikere ser ut til å ha dødd pga. det manglende kjennskap i det vitenskapelige miljø om skader i arvemassen som følge av strålingspåvirkning.

Da en av Lysenkos medarbeidere, Nikolaj Nusjdin, ble foreslått som medlem av Vitenskapsakademiet, tok Tamm og Sakharov ordet og appellerte om at man skulle stemme imot ham. Fysikerne ønsket å skape grunnlag for forskning på strålegenetikkens historie. Under den hemmelige avstemningen i plenum stemte 22 for medlemskap, 126 imot. Khrusjtsjov skal være blitt rasende over Sakharovs initiativ. Statslederen truet endog med å stenge Vitenskapsakademiet. Khrusjtsjov ble imidlertid avsatt i oktober, før han hadde gjort alvor av truslene. Et av de anklagepunkter som skal være blitt rettet mot ham, var forsømmelsen

av den biologiske forskning. Lysenko mistet snart etter sin posisjon.

Denne kraftprøve med selveste partilederen Khrusjtsjov, ser ut til å ha vært av stor betydning i Sakharovs utvikling, han hadde stått imot ethvert påtrykk. I ettertid ser vi hvilket moralsk mot Sakharov hadde.

Sakharov kan også sies å ha hatt en personlig bakgrunn for kunnskap om Lysenkos diktatoriske utøvelse av sin stilling. Hans onkel, den berømte genetiker Nikolaj Vavilov døde i GULag. Han ble, i likhet med mange andre biologer fengslet fordi han hadde satt seg imot Lysenkos oppfatninger. (Ialt døde 4 av Sakharovs onkler i GULag-arkipelet, 5 andre slektninger overlevde opphold og vendte hjem etter utløpet av fengslingstiden).

Status senkes – kontakter utvikles

Sakharovs «opposisjonelle» aktiviteter fikk imidlertid konsekvenser for ham. Hans status som vitenskapsmann ble senket et par hakk. Dermed ble imidlertid hans situasjon radikalt forandret. Han kunne igjen offentliggjøre sine arbeider i vitenskapelige tidskrifter (blant annet skrev han om det alltid ekspanderende universet). Mens Sakharov tidligere hadde levd i lukkede forskningsmiljøer, fikk han nå større anledning til å omgås medlemmer av den russiske intelligentsia. Han kunne utveksle synspunkter med andre vitenskapsmenn, intellektuelle og dissidenter. Blant annet leste Sakharov samizdat-skrifter. Roy Medvedevs bok om Stalins forbrytelser gjorde et særlig sterkt inntrykk på ham. Aleksander Solsjenitsyn var av dem han lærte å kjenne.

Isolasjonen hadde vært såvidt sterk at Sakharov i stor grad hadde vært avskåret fra å ha kontakt med sin hustru, Klaudia (som Sakharov giftet seg med i 1945), og parets 3 barn. Dette ble nå forandret, men Sakharovs minimale kontakt med barna gjennom oppveksten har gjort at de senere av-

brøt kontakt med den «utstøtte» faren. Sakharovs hustru døde av kreft i 1968. Tre år senere giftet han seg med Jelena Bonner.

Protest mot stalinisme

I 1966 deltok Sakharov i et kollektivt brev til den 23. partikongress med en oppfordring om ikke å rehabilitere Stalin. Videre sendte han et protesttelegram til Det øverste Sovjet om en lov som skulle åpne mulighetene for utvidede forfølgelser av mennesker pga. deres overbevisninger (artikkel 190-1 i RSFSRs straffelov). Sakharov sier om henvendelsen: «Slik ble min skjebne for første gang flettet sammen med skjebnen til den gruppe mennesker som senere fikk navnet «annerledes-tenkende»». Sakharov skrev også under på protestbrev mot arrestasjoner av 4 dissidenter.

Manifestet – det stillferdige opprør

Ikke minst inspirert av Praha-våren i Tsjekkoslovakia, skrev Sakharov i 1968 *Manifest om fremskritt, sameksistens og åndsfrihet*, datert juni 1968. Skriftet ble aldri trykt i Sovjet, men gjennom samizdat-utgaver (maskinskrevne eksemplarer) ble det brakt til nær sagt alle kroker av landet. Manifestet er det første skrift der Sakharov gir en samlet fremstilling av sitt syn på avspenningspolitikkenes forutsetninger og på den intellektuelle frihet. Skriftet behandler truselen om ødeleggelse av sivilisasjonen som følge av kjernefysisk krig. Tre tekniske aspekter gjør kjernekrig til en dødelig trusel mot mennesket:

- atomeksplosjonenes enorme ødeleggeskraft
- de kjernefysiske rakettenes treffsikkerhet, og
- umuligheten av effektivt å beskytte seg mot virkningene av et massivt atomangrep.

En gjennomgående idé i Manifestet er en oppfordring til virkelig sameksistens og samarbeide mellom USA og Sovjet om verdens problemer, en appell om universelt samarbeide. Sakharov oppfordrer stormaktene til å stanse våpenkappløpet med felles anstrengelser og til å ta fatt på verdensproblemer: sult, sløsing av jordens ressurser, forurensning etc.

Sakharov uttrykker behovet for tilnærming mellom de sosialistiske og kapitalistiske systemer. For hans eget lands bidrag til denne «konvergens» fremhever han at Sovjet må gjennomgå en indre liberalisering. Sakharov poengterer betydningen av meningsfrihet og frihet til å motta og spre informasjon. Videre må sensuren avskaffes og krenkelsene av menneskerettigheter opphøre. Avstaliniseringen må gjennomføres fullt ut, systemet med politiske fanger og politiske rettsaker avskaffes.

Appell om åpen diskusjon

Sakharov appellerte til en åpen diskusjon om spørsmålene han reiste. I Sovjet ble imidlertid Manifestet i lang tid forsøkt tiet ihjel. I Vesten vakte det voldsom oppsikt. Det ble dannet «Sakharov-grupper» ved mange universiteter der man diskuterte verket og gikk inn for samarbeide med sovjetiske vitenskapsmenn om de mål Sakharov hadde stilt opp. Manifestet er et av de første samfunnskritiske verk som nådde Vesten. Etter at det var blitt publisert i USA og Vest-Europa, ble Sakharov utelukket fra ethvert hemmeligstemplett arbeid og mistet privilegiene til den sovjetiske nomenklatura (den herskende klasse). Senere fikk han en ny stilling, som «senior-forsker» ved Lebedev-instituttet i Moskva. Manifestet har fått en viktig betydning for liberaliseringsbestrebelsene og opposisjon i Sovjet. For Sakharov markerte det overgangen til åpen opposisjon.

Sparepenger til humanitær hjelp

I 1969 donerte Sakharov 139.000 rubler, nesten alle sine sparepenger, til det sovjetiske Røde Kors for bygging av et kreftsykehus. Han synes å ha hatt i tankene sammenhengen mellom masseødeleggelsesvåpen (som han hadde vært med på å utvikle) og kreft. Beløpet er helt svimlende etter sovjetiske forhold. Senere uttrykte Sakharov at han angret på denne beslutning. Pengene ville ha kommet mer til nytte for samvittighetsfanger og deres familier.

Samvittighetsfanger i fokus

Sakharov begynte nå stadig oftere å sette sitt navn under petisjoner for intellektuelle som var arrestert. Han møtte opp ved rettssaker mot forfattere og dissidenter. Ofte ble han nektet adgang til rettssalen, men stilte seg opp utenfor sammen med andre annerledestenkende. Sommeren 1970 engasjerte Sakharov seg i saken mot general Petro Grigorenko som ble tvangsbehandlet på sinnssykehus. Grigorenko hadde forsvart politiske fanger og vært talsmann for krim-tatarenes rettigheter. (Krim-tatarene er et folk som i 1944 ble tvangsforflyttet fra Krim). Sakharov tok også aktivt del i kampanjen for å frigi biologen Sjores Medvedev fra innesperring på psykiatrisk sykehus.

Det konkrete møte med fangeskjebner har gjort et voldsomt inntrykk på Sakharov. Han har uttalt at han står i ubetalelig gjeld til de tapre og moralsk høytstående mennesker som er fanger i fengsler, fangeleire og psykiatriske sykehus for sin kamp for forsvar av menneskerettighetene.

Fra det globale til det konkrete

Sakharovs tenkning har hele tiden gjennomgått en kontinuerlig utvikling. Han har selv uttrykt seg med disse ord: «Mitt liv har vært slik at jeg først støtte på de globale problemer, og først senere på de mer konkrete, menneske-

Jevgenij Nikolajev ble arrestert i 1977 da han forberedte dannelsen av frie fagforeninger i Sovjet. Tvangsinnlagt på psykiatrisk sykehus i 1978.

lige.» Med årene gikk tyngdepunktet i Sakharovs engasjement mer og mer over til arbeide for konkrete enkelt-skjebner og arbeide mot det undertrykkende i det sovjetiske samfunn. Uten betydelige forandringer i det sovjetiske samfunn kan ikke det internasjonale samarbeide utvikles, hevder han.

2. Memorandum

I 1970 forfattet Sakharov sammen med to andre opposisjonelle, Valentin Turtsjin og Roy Medvedev et nytt dokument, formet som et brev til de sovjetiske ledere, Bresjnev, Kosygin og Podgornyj. Dokumentet omhandler sammenhengen mellom demokratisering og teknologiske og økonomiske fremskritt. Forfatterne betoner betydningen av fri utveksling av informasjon og tenkning, og nødvendigheten av omlegging av kursen i demokratisk retning. Dessuten påpekes Sovjets manglende evne til å møte data-alderen, som forfatterne kaller «den andre industrielle revolusjon».

Menneskerettighets-komiteén dannes

Sakharovs analytiske evner ble i stadig sterkere grad anvendt på forhold innen det sovjetiske samfunn. Han ble mer og mer overbevist om at problemets hovedkjerne var den manglende tanke-, tale- og organisasjonsfrihet i landet, samt manglende rettsikkerhet. På dette grunnlag gikk han sammen med to andre fysikere til det oppsiktsvekkende skritt å danne Moskvass Menneskerettighetskomité i 1970. Øyeblikkelig etter offentliggjørelsen av komitéens program mistet de to øvrige initiativtagerne, Andrej Tverdokhlebov og Valerij Tsjalidze sine stillinger. (Tverdokhlebov ble senere fengslet, Tsjalidze reiste i 1972 til USA og ble fratatt sitt statsborgerskap). Formålet med komitéen var å arbeide innen rammen av sovjetisk lov for økede menneskerettigheter. Arbeidet ble basert på Verdenserklæringen om Menneskerettigheter fra FN i 1948. Komiteén gikk inn for avskaffelse av hemmelige rettssaker, reformer i fengselsvesenet og avskaffelse av dødsstraffen. Deltagerne har særlig vært engasjert i å rette søkelyset mot tvangsinnleggelse på psykiatriske sykehus av politiske grunner. Bl.a. har Grigorij Podjapolskij og Igor Shafarevitsj vært aktive i komitéen. Menne-

skerettighetskomitéen synes vel ikke å ha fått utrettet så meget, Sakharov skal selv spøkefullt ha kalt den for Pickwick-komiteén. En slik fri organisasjon, uavhengig av myndighetene, synes imidlertid å ha dannet mønster for grunnleggelsen av en rekke menneskerettighetskomitéer senere på 70-tallet.

3. og 4. memorandum

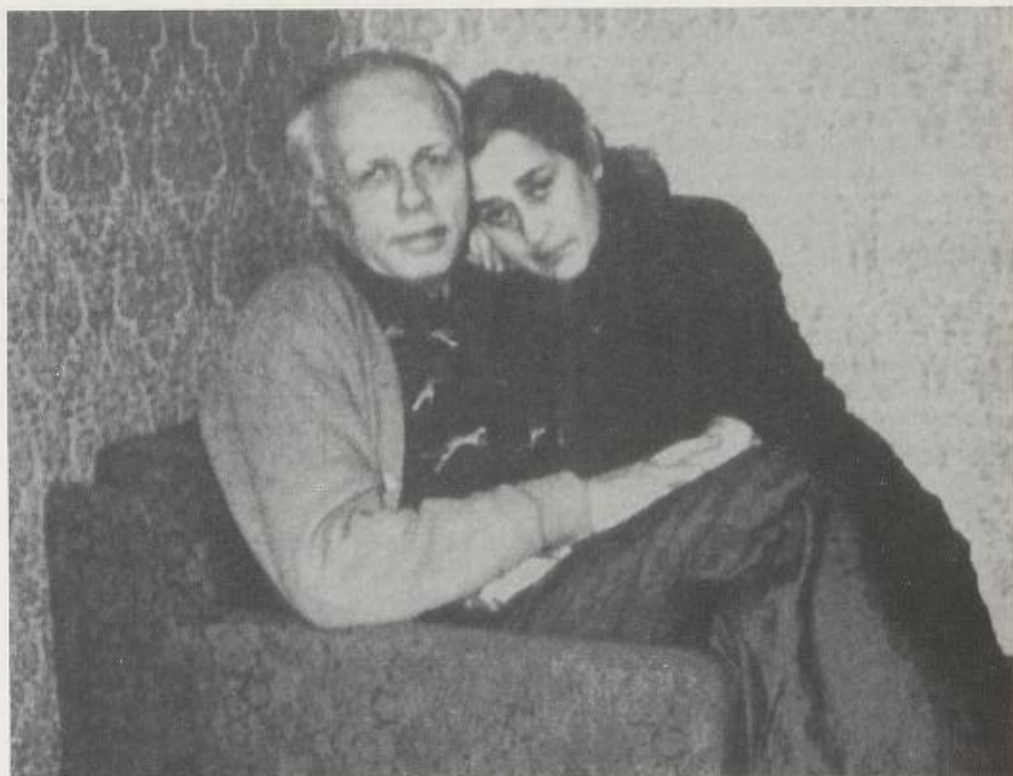
I 1971 sendte Sakharov en ny henvendelse til Bresjnev. Han gikk på nytt inn for liberalisering av samfunnet, kritiserte bruken av psykiatri mot annerledestenkende, og understreket at all undertrykkelse på politisk, ideologisk og religiøst grunnlag måtte opphøre. Statens fremste oppgave er å stå vakt om og garantere borgernes grunnleggende rettigheter, hevder Sakharov. Beskyttelse av de menneskelige rettigheter er det høyeste av alle mål. I sitt 4. memorandum året etter utdypet Sakharov sine synspunkter om samvittighetsfrihet, demokratisering og rettsikkerhet. Han rettet dessuten krass kritikk mot lederkapets privilegier.

I en henvendelse i april 1972 gikk Sakharov inn for amnesti for politiske fanger og avskaffelse av dødsstraffen.

Arrestasjoner og øket press

På denne tiden var en lang rekke opposisjonelle i Sakharovs bekjentskapskrets blitt fengslet. Sakharov selv hadde gått fri, som kjent vitenskapsmann og medlem av Vitenskapsakademiet hadde han antagelig vært den mest beskyttede person i dissidentenes rekke. Men siden 1972 ble presset mot Sakharov og hans familie skjerpet. De var under konstant politiovervåking. Mange dissidenter reagerte på at avspenning utad ble ledsaget av en skjerpet undertrykkelse innenlands.

I februar 1973 ble Sakharov sterkt kritisert i pressen – og han ble innkalt til samtale hos KGB. I juni lot han seg

Jelena Bonner og Andrej Sakharov, Gorkij 1981.

intervjue av Olle Stenholm i Sveriges radio. Her gikk han til en uvanlig skarp kritikk av Sovjet, innenrikspolitikk som utenrikspolitikk. I midten av august ble Sakharov innkalt til visestatsadvokat Mikhail Maljarov som truet ham med at han kunne bli tiltalt. Han hevdet at Sakharov sto under den strengeste oppsikt.

Men nå tok Sakharov virkelig til motmæle. Fem dager senere innkalte han til sin første pressekonferanse og rettet sterke angrep på den lukkede karakter av Sovjet-samfunnet. Han kritiserte også avspenningspolitikken form. En avspenning uten forbehold hevdet han var betenkelig, det oppmuntret lukkede samfunn.

40 Akademi-medlemmer gikk i en

avisartikkel ut mot Sakharov, deretter fulgte en omfattende aviskampanje mot ham. Bevæpnede personer trengte seg inn i leiligheten hans og truet med å straffe ham og hans familie. Også Solsjenitsyn ble gjenstand for en omfattende presse-kampanje. Han svarte med å foreslå Sakharov som fredsprisvinner.

Jelena Bonner

Sin annen hustru hadde Sakharov møtt i 1970 utenfor et rettslokale der samvittighetsfanger skulle dømmes. Hennes bakgrunn for opposisjon var ganske forskjellig fra hans egen. Jelena Bonners far var armener, moren jødinne. Begge var bolsjeviker, men ble arrestert under Stalin-tidens forfølgel-

ser. Ved fengslingen sto barna igjen alene, 14 og 10 år gamle. Hva som skjedde med faren vet man ikke, antagelig ble han skutt som folkefiende. Moren derimot overlevde 17 års fengsling. Bonners engasjement for samvittighetsfanger har altså en sterk, personlig bakgrunn. Hennes mer ildfulle temperament har nok også inspirert Sakharov til en mer utadrettet og pågående form.

Også hustruen ble rammet av myndighetenes skjerpede tone mot Sakharov. Hun ble innkalt til timelange forhør og truet med tiltale etter paragraf 70 (anti-sovjetisk virksomhet). Hennes datter Tatjana ble ekskludert fra journalistiskole, Tatjanas mann ble fratatt sitt arbeide. Sønnen Aleksej ble nektet adgang til universitetet. Et barnebarn ble forgiftet – barna ble nødt til å emigrere til vest.

Menneskerettigheter og internasjonalt samarbeide

I 1975 utgav Sakharov boken *Mitt land og verden*. Her argumenterer han for behovet for en rekke indre reformer i Sovjet, bl.a.:

- delvis frigjørelse fra staten (denasjonalisering) av sentrale deler av økonomisk og sosial virksomhet
- amnesti for politiske fanger
- streikerett
- livssynsfrihet, samvittighetsfrihet, informasjonsfrihet
- rett til fritt å velge bosted og arbeidssted i landet
- forbud mot alle parti- og embetsprivilegier
- flerpartisystem

Sakharov fremhever at avspenning og samarbeide mellom Sovjet og USA er forutsetningen for en tryggere verden. Men etterhvert er det blitt mer og mer tydelig for ham at avspenning ikke kan oppnås så lenge den ene side er et totalitært system, et lukket samfunn. Kun hvis Sovjet tar et oppgjør med nystalinistiske tendenser, med sitt

politistatsvesen og sine fangeleire – kun da kan landet være en pålitelig deltager i en prosess med virkelig avspenning. Sakharov taler om betydningen av et fullstendig amnesti for alle politiske fanger, inkludert fangene som tvangsbehandles på spesielle psykiatriske sykehus for sine meningers skyld. Han betoner betydningen av reell rettssikkerhet.

Nobels fredspris

Det er vel slike synspunkter hos Sakharov som gir hans menneskerettighetsengasjement et perspektiv som også angår fredsarbeidet og som førte til at han fikk Nobels Fredspris i 1975. Sakharov understreker at menneskenes ukrenkelige rettigheter er det eneste trygge grunnlag for mellomfolkelig samarbeide.

Disse idéer gir Sakharovs engasjement perspektiver langt utover arbeidet for enkeltskjebner. Han har utviklet en dypere, teoretisk overbygning for sin virksomhet. Om reell avspenning skal finne sted, hevder han, må enkeltmennesket gis frihet, rettssikkerheten er en grunnpilar i et samfunn. Et oppgjør med fangeleirsyste- met er nødvendig, likeså et politisk amnesti for alle samvittighetsfanger. Sovjetmyndighetenes motstand mot å gi tanke-, tale- og organisasjonsfrihet er en fredstrusel. *For hvordan skal andre kunne ha tillit til et land som forfølger sitt eget lands borgere?* Vi kan omskrive standpunktet til en kort formel: Ingen fred uten frihet. – Den gjerning Sakharov gjør har ikke betydning bare innad i hans eget land, men for verdenssamfunnet, for freden.

Nobelpristalen – appell for samvittighetsfanger

Sakharov fikk ikke utreisetilatelse til prisutdelingen. I Nobelpristalen, som ble fremført av Jelena Bonner i Oslo, understreker han at forsvaret av menneskerettighetene er det eneste sikre grunnlag for et ekte og varig in-

ternasjonalt samarbeide. Sakharov er overbevist om at internasjonal tillit, nedrustning og internasjonal sikkerhet ikke er tenkelig uten et åpent samfunn med informasjonsfrihet, åndsfrihet og offentlighet. Talen kalte han «Fred, fremskritt og menneskerettigheter» – og disse tre mål er for ham nær forbundet med hverandre. Titelen er en bevisst parallell til Manifestet fra 1968.

Sakharov hevder at mange tusen forfølges i Sovjet for sin overbevisnings skyld. Talen er en appell for kjente og ukjente samvittighetsfanger:

«Det er en utholdelig tanke at i dette selsamme øyeblikk som vi er samlet i denne sal, lider hundrer og tusener av samvittighetsfanger av underernæring som følge av mangeårig sult, av nesten total mangel på proteiner og vitaminer i kosten, av mangel på medisiner (...) og av overanstrengelse. De skjelver av kulde, fuktighet og utmattelse i halvmørke fangehull, der de er tvunget til en uavbrutt kamp for sitt menneskeverd og sin overbevisning imot «omskoleringsmaskinen», og i virkeligheten imot en nedbrytning av sjelen . (...). At et titall mennesker lider fordi de har bragt avsløringer om dette, er det beste bevis på at det ligger realiteter bak anklagene.»

Sakharov understreker at alle samvittighetsfanger og alle politiske fanger i hans land deler æren for Nobels fredspris sammen med ham, og nevner 125 av de mest kjente samvittighetsfangerne i Sovjet på det tidspunkt. Han legger til: «Bak hvert eneste navn, nevnte og urnamevnte, ligger det en vanskelig og heroisk menneskeskjebne, år av lidelse, år av kamp for menneskeverdet.»

Sakharov og Ossietzky

Sakharov ble den andre fredsprisvinner som ikke fikk tillatelse av sin regjering til å delta i Nobelprissereemonien. Han delte skjebne med den tyske pasifist Carl von Ossietzky, som fikk Nobelprisen i 1936. Han var på den tiden i tysk konsentrasjonsleir.

Solsjenitsyns vurdering

Aleksander Solsjenitsyn var av dem som foreslo Sakharov for fredsprisen. Mot dem som innvendte at Sakharovs bakgrunn som kjernefysiker diskvalifiserte ham for en slik pris, fremhevet Solsjenitsyn i en artikkel: «I menneskeåndens erkjennelse av sine tidligere feil, i renavskingen og frikjøpet fra dem – nettopp i dette ligger også en høyere mening i menneskehetens tilværelse på Jorden.» Forfatteren fremhevet at Sakharov var den første i øst som brakte tanker om avspenning mellom øst og vest. Han poengterer

DANIZDAT

Udsendes af: Den internationale Sakharov
Komite - Postbox 1035 - 1007 København K.

INFORMATIONER - HISTORIE - ANALYSER - DOKUMENTATION - KOMMENTARER

Dette skrift bringer de informationer ud om oppositionsbevægelsens kamp imod det totalitære styre i Sovjet og Østeuropa, der sædvanligvis ikke kommer frem i medierne og dagspressen. Dette indebærer, at DANIZDAT også beskæftiger sig med selve undertrykkelsesapparatet staten, partiet og de personer der står bag, KGB, MVD, censurens organer, fængslerne og KZ lejrerne, forfølgelserne, rettergangene, dommene og fangernes vanskeligheder under afsoningerne.

De kan få to prøvenumre af DANIZDAT sendt gratis.

Danizdat koster 58.00 danske kr. for 6 numre årligt.

Et års abonnement kan netop nu bruges som gaveide.

ellers at den logiske motsetning ikke er fred/krig, men fred/vold. Solsjenitsyn fremhever Sakharovs utrettelige og selvoppofrede motstand mot statlig vold mot enkeltpersoner og folkegrupper: «Med små individuelle krefter på en heroisk måte å bremse en mektig vold, det betyr å styrke den alminnelige fred.»

Sakharov og Solsjenitsyn: Samvittigheter for sitt folk

Fredsprisen har utvilsomt gitt Sakharov en enda større autoritet i det sovjetiske samfunn. Landets to fremste dissidenter hadde dermed fått hver sin Nobelpris, Solsjenitsyn Nobels litteraturpris i 1970 (han ble forvist i 1974), og Sakharov sin fredspris. Sakharov og Solsjenitsyn kan sees som to poler. Sakharov er den vestvendte, liberale humanist – mens Solsjenitsyn har sine røtter i russisk-ortodoks religionsform og gammel russisk kultur. Slik fortsetter de to kulturdebatten fra russisk kulturliv i forrige århundre, Sakharov på de vestorientertes side

(zapadnikene) – Solsjenitsyn på de slavofiles side. Begge fremsto som samvittigheter for sitt folk.

I 1973–74 utspant det seg en livlig diskusjon mellom dem etter at Solsjenitsyn hadde skrevet sitt *Brev til de sovjetiske ledere*. Diskusjonen klargjorde dyptgående uenigheter og at dissidenter såvisst ikke har sammenfallende oppfatninger. (Roy Medvedev regnes ofte som en tredje pol, med en marxistisk posisjon. Hans rolle synes imidlertid å være betydelig overdrevet).

Sakharov mener at Solsjenitsyn overvurderer den ideologiske faktor i dagens sovjetiske samfunn (derav hans tro på at det russiske folk kan reddes hvis marxismen erstattes med en sunn ideologi). Sakharov angriper Solsjenitsyns «nasjonalistiske og isolasjonistiske» linje, og understreker betydningen av en tilnærming til den vestlige verden. Han betoner en demokratisk vei som den eneste akseptable vei for ethvert land, og vender seg mot det han finner hos Solsjenitsyn som en «slavisk ånd».

1975 – 80: Kampen fortsetter

I 2. halvdel av 70-årene fortsatte Sakharov sin kamp med stadig nye petisjoner og dokumenter. Analysene omfattet et stadig større spekter av problemstillinger. Ikke minst engasjerte han seg i spørsmål for ulike folkegrupper og nasjonaliteter.

1. august 1975 ble Helsingforsavtalen undertegnet av representanter for 35 stater. I dokumentet slås det fast at menneskerettigheter er et viktig element i avspenningen mellom stater. Man kan si at Sakharovs tanker om fredens og avspenningens forutsetninger har funnet gjenklang i avtalen.

Fra 1976 og utover er det i Sovjet blitt dannet Helsingforskomitéer som skulle overvåke brudd på avtalen i landet. Sakharov figurerte stadig som medunderskriver på dokumenter fra Helsingforskomitéen i Moskva. Hus-truen fikk en mer og mer sentral stilling i arbeidet for gruppen. (Helsingforskomitéene er nå oppløst etter massearrestasjoner av aktivistene).

I en henvendelse i 1977 til underskriverne av Helsingforsavtalens Sluttakt, understreker Sakharov forbindelsen mellom den internasjonale sikkerhet og samfunnets åpenhet. Den fortsatte innesperring av samvittighetsfanger i GULag-arkipelet er en krenkelse av avtalen, hevder han.

Året etter publiserte Sakharov artikkelen «Atomkraften og Vestens frihet». Her forsvarer han bruk av kjerne-kraftenergi til fredelige formål. Han fremhever at utviklingen av kjerne-kraften er av forutsetningene for at vestlige land skal kunne bevare sin økonomiske og politiske uavhengighet. Sakharov henviser til Sovjets engasjement i Midt-Østen i slutten av 1950-årene. Ifølge ham var det Sovjets hensikt da å skape oljekrise i Vesten, for derved å kunne øve politisk press.

I artikkelen «Frykt og håp» (1978) og i et senere etterord til denne, hevder Sakharov at det totalitære sovjetiske system har etablert seg i en tilstand av

Jurij Orlov, grunnlegger av Helsingfors-komitéen i Moskva. Arrestert 10.2.77. Dømt til 7 års fangeleir, 5 år indre eksil.

verdensomspennende aggresjon. Det har behov både for å ekspandere og for å isolere seg. Sakharov vurderer kritisk den sovjetiske konsentrasjon av materiell og intellektuell kapasitet i den militære sektor. Han setter ulike våpentyper opp mot hverandre, og konkluderer med at på en rekke områder har Sovjet et stort kvantitativt forsprang i forhold til Vesten.

Han kritiserer videre Sovjet for at ikke en eneste avtale har fått ledelsen til å oppgi et eneste prosjektert våpensystem eller til å forminske hærens, luftvåpenets, kampvognstyrkenes, artilleriets eller de strategiske rakett-systemers størrelse.

Sakharov understreker at spørsmålet om fred og nedrustning har ubetinget førsteprioritet i de kjernefysiske våpens tidsalder – dette har vært le-

demotivet i hele hans samfunnsmessige virksomhet like fra begynnelsen.

Sakharov beskriver de enkelte menneskerettighetsgrupper i Sovjet og Øst-Europa som en enhetsbevegelse – Charta 1977 i Tsjekkoslovakia, KOR i Polen, og Helsingfors-gruppene i Sovjet. De annerledestenkende representerer kun seg selv, deres egen frie vilje og samvittighet. Men for en totalitær stat er dette overordentlig viktig.

Hvis det i et land ikke finnes borgerlige friheter, ikke offentlighet, ikke en fri og av maktøverne uavhengig presse, så finnes det heller ikke demokratisk kontroll med maktøvernes virksomhet. Dette er en trusel mot den internasjonale sikkerhet. Sovjetsamfunnets «innestengthet» er hovedhindringen på veien mot virkelig avspenning og trygging av menneskerettighetene. Sakharov viser også til at Sovjets 60-årige historie er preget av grufull terror og fysisk utslettelse av millioner mennesker gjennom dets GULag-øyrike.

Forvisningen til Gorkij

22. januar 1980, kort etter den sovjetiske invasjon i Afghanistan, som han sterkt hadde protestert mot, ble Sakharov stoppet på gaten og ført til statsadvokatens kontor. Her ble han vist et dekret fra Presidiet i Det øverste Sovjet om at han var blitt fratatt alle sine ordener og utmerkelser. Noen timer senere satt han på flyet på vei til Gorkij som forvist. Den indre forvisning kalles av myndighetene for en «administrativ forføyning». Sakharov er underkastet offentlig overvåking, forbud mot å reise utenfor bygrensen, forbud mot å møte utlendinger og «forbryterske elementer», og forbud mot korrespondanse og telefonsamtaler med utlandet.

Han ble imidlertid ikke utvist fra Vitenskapsakademiet, antagelig fordi myndighetene fryktet at en utvisning ikke ville samle det nødvendige 2/3 flertall i en hemmelig avstemning, eller

at utenlandske medlemmer av akademiet ville melde seg ut i protest. Fra vitenskapens historie kjente man dessuten kun til én slik utvisning – av Einstein fra Det prøyssiske akademi. Sammenligningen kunne bli pinlig.

I en erklæring fra Sakharov etter forvisningen heter det at ifølge alment anerkjente normer kan kun en domstol fastslå et menneskes skyld og fastsette straffens form og varighet. Han protesterte mot den opprørende lovløsheten, og krevde en åpen rettssak.

Forvisningen: Ledd i nøye planlagt aksjon mot opposisjonen

Forvisningen av Sakharov kan ikke sees isolert. Den har bare vært en liten detalj i en planlagt aksjon fra 1979 om å stoppe den stadig voksende opposisjonsbevegelsen. KGB-sjefen Andropov (senere statssjef) og hans kompanjonger lykkedes langt på vei. Massearrestasjoner av kjente opposisjonelle i tiden rundt og etter forvisningen taler sitt tydelige sprog. Sovjetekspertene har kunnet dokumentere at i 1979–82 er flere hundre aktive innen ulike menneskerettighetskomitéer og uoffisielle tidsskrifter blitt arrestert. Endel tidligere fengslede har fått forlenget sine fengselsstraffer, andre opposisjonelle er blitt presset til å emigrere til vest. Opposisjonsgruppene står ribbet tilbake, skjønt endel nye aktive er kommet til. Virksomheten til de åpne opposisjonelle er imidlertid blitt betydelig redusert som følge av tilstramningen. Helsingfors-gruppene, som på mange måter danner «stammen» i aktiviteten, er blitt nedlagt.

Den harde behandlingen av Sakharov kaster lys over situasjonen for politiske fanger i Sovjet. Sakharov er jo tross alt den mest kjente dissident i Sovjet, han har i noen grad vært beskyttet av vestlig opinion og støtte. Men når Sakharov forfølges så åpenlyst, hvordan er da situasjonen for talløse samvittighetsfanger ellers i Sovjet? Tusener på tusener av fanger

Arrestasjonen av Aleksandr Podrabinek.

som hensleper sine liv i fangeleire eller fengselsceller, eller som blir tvangsbehandlet med sprøyter på psykiatriske institusjoner – og som ikke har et kjent navn eller noen gruppe som engasjerer seg i deres sak? Et stort antall av de politiske fangene i Sovjet er vitenskapsmenn eller skribenter. Forfølgelsene av fritt tenkende mennesker beviser at vi virkelig lever i «1984». Ikke rart at mange sovjetborgere insisterer på at Orwells roman med den titelen må være skrevet av en nålevende, sovjetisk forfatter!

Gorkij: Isolasjon og maktovergrep

Da Sakharov ble forvist til Gorkij, 40 mil øst for Moskva, en by som er

stengt for utlendinger, var hensikten å isolere ham. I nærmere 5 år har Sakharov levd i nesten total isolasjon. Foran bostedet har det døgnet rundt vært politibevoktning i tre skift. Militsaen har holdt folk borte, kun en sjelden gang har ekteparet fått ta imot besøk. Venner som besøkte dem, ble gjerne etter hvert besøk innkalt til KGB. All korrespondanse undersøkes av KGB og kun en liten del av posten når frem. I en erklæring omtalte Sakharov seg selv som et gissel, dømt uten noen rettssak og til en ubestemt straff.

Hvis han har forsøkt å ringe fra telefontjenesten ved Postverket i Gorkij, er samtalene umiddelbart blitt brutt. Foretok Sakharov en spasertur i byen,

ble han fulgt av sivilkledd sikkerhetsvakter. Når han var ute kunne det bli foretatt husundersøkelse der båndopptageren ble ødelagt eller papirer gjennomrotet eller fjernet. Det er installert mikrofoner i leiligheten, hver minste krok var avlyttet. Det ble også montert en støysender i leiligheten som hindret ham i å ta imot radiosendinger fra utlandet. Ville han lytte til vestlige radiostasjoner måtte han ta med seg en transistorradio og gå ut på gaten sent om kvelden.

Sakharov har selv beskrevet sin situasjon som nesten fullstendig isolasjon. «Selv i et fengsel er det større muligheter for å opprettholde forbindelse med den ytre verden», fremholdt Sakharov i en erklæring fra Gorkij. I samtalen med Natalia Hesse utbrøt han: «KGB har overgått Orwell med fire år. Jeg har levd hans «1984» siden 1980».

Man forsøker stadig å ydmyke Sakharov. Like etter forvisningen krevde myndighetene at han skulle melde seg hver 10. dag på den lokale politistasjon, som ligger i bygget tvers over gaten for Sakharovs leilighet. Sakharov har nektet dette. En gang forsøkte militsaen å trekke ham til politistasjonen, men da en gruppe mennesker samlet seg for å se på, gav de opp.

I 1981 gikk Sakharov til sultestreik for å oppnå utreisetilatelse for Lisa Aleksejeva, som var forlovet med Jelena Bonners sønn. Hun ble holdt igjen i Sovjet i flere år som et «gissel» (Sakharovs uttrykk). Etter 17 dager gav myndighetene etter.

Først og fremst er det Sakharovs røst myndighetene forsøker få til å forstumme. Derfor er han gjentatte ganger blitt utsatt for tyverier av arkiv, papirer og dokumenter. (Selv Nobelprisdiplomet har KGB hatt interesse av å sikre seg, fra Sakharovs Moskva-leilighet. Mon tro om KGB-sjefen har hengt det opp på sitt kontor?)

En gang da Sakharov var ute av lei-

ligheten i Gorkij, ble alle hans viktigste personlige papirer og dokumenter stjålet. Etter det begynte Sakharov alltid når han var ute, og hustruen var fraværende, å dra med seg en stor veske med sine mest verdifulle papirer, utkast til artikler etc. Men KGB gav seg ikke med det. En gang Sakharov var til tannlegebehandling ble vesken stjålet på nytt av noen mannspersoner som kom inn på venterommet. Han hadde ikke fått lov til å ta vesken med inn i tannlegens behandlingsrom.

Et år senere hadde Sakharov med seg en ny veske med papirer. Han kunne kjøre innen Gorkijs bygrenser med sin bil, og hadde plassert vesken bak forsetet i bilen. Ved et trafikkfyr banket en mann på bilvinduet. Da Sakharov rullet ned vinduet, sprayet mannen ham i ansiktet. I forvirringen som oppsto greide mannen å komme seg unna med Sakharovs veske. Av de papirer som er blitt borte ved tyveriene er deler av et selvbiografisk manuskript, private dagboknotater, brev og utkast til artikler om vitenskapelige emner.

Enkelte tanker er så farlige at de for enhver pris må forsøkes stoppet. Behandlingen av Sakharov viser hvilken frykt myndighetene har for hans ord kraft!

I et dokument fra Gorkij karakteriserer Sakharov overgrepene mot ham med disse ord: «KGB demonstrerer ønsket om å frata meg enhver hukommelse, enhver tanke, enhver form for intellektuelt liv, selv når jeg er helt alene med meg selv.»

Langt på vei har makthaverne greid å hindre Sakharov i å komme ut med sine idéer. Men tross sin nærmest umulige arbeidssituasjon har han maktet å forfatte 15 – 20 artikler og appeller under sin forvisningstid. Jeg vil nå gå nærmere inn på noen av disse dokumentene, som ikke minst tar opp spørsmålet om Vestens frihet og fremtid. Sakharov kritiserer vestlige «venstreaktivister» for å forsøke presse eg-

Oryol fengselssykehus. © ARC.

Ifølge meldinger behandles Sakharov med bl.a. haloperidol på sykehus i Gorkij. Felleskatalogen over farmasøytiske spesialpreparater registrert i Norge, oppgir disse indikasjoner med medikamentet:

Psykomotorisk uro, spesielt maniske, aggressive og forvirrede pasienter, men også ved delirium tremens. Kronisk schizofreni, spesielt paranoide former. Senil konfusjon og negativisme. Lettere psykiske insuffisienstilstander med drag av uro, agitasjon, negativisme, aggressivitet, angst, hypomani eller lettere paranoide vrangforestillinger.

ne lands regjeringer til ensidig nedrustning. En slik nedrustning kan ifølge Sakharov føre til ødeleggelse av den internasjonale likevekt og svekkelse av Vestens stilling overfor den totalitære trusel – og kan fremprovosere en forsterket ekspansjon fra de sosialistiske staters side.

(For dem som er spesielt interessert i Sakharovs arbeider fra de senere år, henvises ellers til to utmerkede, nylig utkomne bøker på dansk og svensk. *Sakharovs stemme. Fredens forudsætninger*, Centrum forlag, bringer utvalgte artikler fra årene 1975–83. *Sacharov*, Glåmrike Förlag, er et hyllestskrift til Sakharov på hans 60-årsdag, men er supplert med tekster og uttalelser av Sakharov. For begge bøker: Se litteraturlisten s. 26).

Om Afghanistan

I flere av dokumentene omtaler Sakharov endringene i den internasjonale situasjon som følge av krigen i Afghanistan. Invasjonen bringer avspenningen i fare og er en direkte trusel mot freden. Sakharov har skissert et fredsforslag med bl.a. bruk av FN-tropper.

I et dokument fra 1981 om «Hva USA og Sovjetunionen bør gjøre for å bevare freden», drøfter Sakharov igjen det sovjetiske samfunns lukkethet. Han hevder at invasjonen i Afghanistan kun var mulig pga. manglende samfunnsmessig kontroll av de herskendes handlinger. Mangelen på åpen drøftelse eksemplifiserer han med å henvise til Glavlit (den sovjetiske sensurinstans). Denne institusjonen har en 100-siders liste over forbudte emner, fra statistikk over alkoholforbruk til omtale av Stalins forbrytelser.

Foruroligende tider

I dokumentet «Foruroligende tider» (mai 1980) betoner Sakharov nødvendigheten av at Vesten utviser fasthet og konsekvens i motstanden mot den totalitære utfordring. Han advarer mot

«progressive» oppfatninger som gir prestisje og er på moten; naive og dårlig informerte mennesker som lukker øynene for bitre sannheter; og folk som er «kjøpt». Forhandlinger om nedrustning er kun mulig på grunnlag av strategisk likevekt. De vestlige land bør gjøre alt som kreves for å opprettholde og på en rekke områder gjenopprette denne likevekt. Han nevner konkret betydningen av ikke å gi etter overfor kampanjen mot de amerikanske raketter i Europa.

I demokratiske land blir hvert skritt på rustningsområdet underkastet en offentlig, budsjettmessig og politisk debatt. I Sovjet treffes alle beslutninger av denne art i dypeste hemmelighet. I et totalitært system gjennomføres beslutningene ut fra et eneste sentrum.

Til Pugwash-konferansen

I sitt brev til deltagerne på Pugwash-konferansen (mai 1982) hevder Nobelprisvinneren at Sovjet forsøker å utnytte avspenningen til å skyve likevekten til sin fordel. Det er et hovedpunkt for ham at strategisk likevekt mht. konvensjonelle våpen bør gjenopprettes. Begge sider bør ha visshet for deres sikkerhet uten å være avhengig av atomvåpen og andre former for masseødeleggelsesvåpen som truer menneskehetens og sivilisasjonens eksistens. Likevekt med hensyn til konvensjonelle våpen er en uomgjengelig betingelse for å skape mulighet for å gi avkall på atomvåpen og andre former for masseødeleggelsesvåpen. Slik det nå er, ville en utelukkelse av disse former for våpen fra Vestens styrker bety at Vesten ikke ville være istand til å motstå Sovjetunionen og dens leirs styrke.

Åpent brev om kjernevåpentruselen

I et åpent brev til dr. Sidney Drell (februar 1983) drøfter Sakharov faren for kjernevåpenkrig. For å illustrere de opphopede kjernesprengladningers

kolossale ødeleggelseskraft, nevner han noen tall fra FNs ekspertkomité. I 1980 anslo komitéen det samlede arsenalet av kjernevåpen i verden til 50.000 kjerne Sprengladninger. Den samlede sprengkraft var ifølge ekspertene 13.000 megatonn, mens den samlede sprengkraft i alle eksplosiver anvendt i 2. verdenskrig ikke oversteg 6 megatonn. Sakharov hevder at menneskeheten aldri tidligere har stått overfor noe som har den fjerneste likhet med en stor termokjernefysisk krig, hva angår omfang og redsel. Under en krig vil hundreder av millioner bli ofre for radioaktiv stråling. De genetiske følger av strålingen vil true mennesket som biologisk art og alt annet levende på jorden, dyr og planter.

Sakharov drøfter inngående de mer indirekte virkninger av en kjernekrig. Omfattende skogbranner kan tilintetgjøre størsteparten av jordens skoger. Røken fra dette vil ødelegge atmosfærens gjennomsiktighet. På jorden vil det inntre nattemørke i flere uker og som følge av dette mangel på surstoff i atmosfæren. Som resultat av bare denne ene faktor kan alt liv på planeten gå til grunne.

Kjernesprengninger høyt oppe i rommet vil muligens tilintetgjøre eller alvorlig ødelegge ozonlaget som beskytter jorden fra solens ultrafiolette stråling. Kanskje kan også denne ene faktor tilintetgjøre alt liv.

Folks evne til å overleve ekstreme situasjoner overgår alt hva man kan forestille seg, hevder Sakharov. Men en altomfattende termokjernefysisk krig vil bety den moderne sivilisasjons undergang. En slik krig vil medføre fysisk tilintetgjørelse av hundreder av millioner eller flere milliarder mennesker og vil sannsynligvis føre til utsløttelsen av menneskeheten som biologisk art, ja kanskje endog til tilintetgjørelse av alt liv på jorden.

Å tale om seier i en omfattende termokjernefysisk krig er meningsløst – det er kollektivt selvmord. Kjernevå-

pen har kun mening som middel til avskrekkelse av en potensiell motstander. Det er umulig å planlegge en kjernevåpenkrig med det mål å vinne den. Man kan ikke betrakte kjernevåpen som middel til å avverge aggresjon med konvensjonelle våpen. Kjernevåpenavskrekkelsen er en farlig rest fra fortiden. Man kan ikke – for å unngå aggresjon med konvensjonelle våpen – true med kjernevåpen. En av de konklusjoner Sakharov trekker av dette er at det er uomgjengelig nødvendig å gjenopprette den strategiske likevekt

KJØP OG LES

TIDSSKRIFTET

– Norges eneste
Øst-Europa tidsskrift.

Godt informert om alt som
skjer i Øst-Europa.

Analysere, kommentarer,
debatt.

Abonnement 4 nr.
kr. 80,-. Bestilling:
Ewa Sowinska,
Jonas Reins gt. 4,
0360 Oslo 3.
Tlf. 60 41 21.

mht. konvensjonelle våpen. Dette er en forutsetning for en forminskelse av kjernevåpnenes antall.

Sakharov henviser til at Sovjetunionen og de andre land i den sosialistiske leir har tallsterke hærer og gjennomfører en intensiv opprustning. Han henviser også til at det er en fare for at en potensiell aggresjonsmakt – ut fra den kjensgjerning at en altomfattende kjernevåpenkrig vil bli et altomfattende selvmord – vil regne med manglende besluttsomhet hos den part som utsettes for angrep, dvs. kalkulere med offerets kapitulasjon for å redde det som reddes kan.

Sakharov analyserer også pasifistiske stemninger i Vesten. Subjektivt ønsker mennesker både i sosialistiske og vestlige land fred. Men det er lenge og målbevisst blitt drevet pro-sovjetisk propaganda i de vestlige land, mener han, og pro-sovjetiske elementer er trengt inn i mange nøkkelposisjoner, særlig i massemediene.

Sakharov henviser til de pasifistiske kampanjer mot utstasjoneringen av euro-rakettene. Mange av deltagerne har fullstendig ignorert den opprinnelige årsak til NATOs «dobbelvedtak»: Forandringene i 70-årene i den strategiske balanse til fordel for Sovjet. Mens de hele tiden protesterer mot NATOs planer, har de ikke samtidig fremsatt tilsvarende krav til Sovjet.

I «Vitenskapsmennenes ansvar» (1981) betoner Sakharov at vitenskapsmenn har et ansvar ikke bare for sitt fag men også for sine samfunns utvikling, og endog for verdenssituasjonen! Forsvaret for menneskerettighetene er et forsvar for verdier som er nødvendige for vitenskapens utvikling – meningsfrihet, fri utveksling av informasjoner og frihet til å reise.

Andrej Sakharovs virke som fysiker er kommet noe i bakgrunnen i denne gjennomgåelse av hans liv og virke. La meg avslutningsvis helt stikkordmessig knytte noen kommentarer til hans betydning på dette felt. Plassen tillater

ikke å gå inn på noen drøftelse av Sakharovs bidrag til ulike deler av fysikken. Her kun en oversikt over noen av de temaer han har arbeidet med.

Sakharov som fysiker

Jelena Bonner har fortalt at Sakharov en gang spurte hva det var hun trodde var det aller kjæreste for ham i livet? Han besvarte spørsmålet med: «Aller kjærest for meg er verdensaltets primære kosmiske stråling». Senere forklarte han at det var den knappest fattbare refleksjon av ukjente kosmiske prosesser for milliarder av år siden.

Sakharov synes å ha vært delt mellom sine vitenskapelige interesser og sin kjærlighet til menneskene. Antagelig har han måttet forsvare mye av sin vitenskapelige interesse til fordel for engasjement for konkrete enkelt-skjebner. Men i analysene av samtidige spørsmål har han tatt med seg sin skoloring fra de eksakte vitenskaper.

Nestor i den sovjetiske fysikk, Pjotr Kapitsa, har kalt Sakharov et geni. Listen over Sakharovs vitenskapelige arbeider er ganske kort. Den omfatter kun noenogtyve titler, endel av hans bidrag er nemlig klassifisert som hemmelige.

Sakharovs vitenskapelige interessefelt er usedvanlig bredt. Hans første arbeider omfatter kosmisk stråling og teorier om plasma. De videre arbeider kan inndeles på tre felt: 1. termokjernefysiske reaksjoner og nært tilknyttede emneområder, 2. elementærpartikler og kosmologi, og 3. gravitasjon. Noen av hans siste arbeider omhandler universets struktur, materiens natur og «The Big Bang».

Sakharovs plass i det 20. århundres fysikk kan vanskelig vurderes idag. Professor František Janouch og professor H. P. Lipkin hevder imidlertid at hvis den fremtidige fusjonsreaktor vil bli bygd på Sakharovs idéer, og hvis hans teori om universets assymetri (mht. materie og anti-materie) vil

bli stående, vil han ha en stor chance til å bli et av de største navn i den moderne fysikks historie.

Hva skjer med Sakharov?

Meget er uklart om Sakharovs nåværende situasjon, men meldinger om at han skal holdes ved Semasjko sykehus i Gorkij stammer fra flere uavhengige kilder.

Er det mulig at Sakharov tvangsbehandles med medikamenter? Kanskje overraskende, tatt i betraktning av at han er den mest kjente samvittighetsfange i Sovjet. Men i tilfellet ikke noe mindre brutalt enn det at hundrevis av opposisjonelle allerede tvangsbehandles på psykiatriske institusjoner for sine meningers skyld. Presidenten i det sovjetiske vitenskapsakademi og den sovjetiske partisejeren Tsjernenko, har i samtaler med vestlige representanter påstått at det er noe psykisk i veien med Sakharov.

I veien? Fordi han tenker annerledes, har andre oppfatninger enn makthaverne? Er det å tenke fritt et sykdomstegn? Tydeligvis – i et regime der dissidenter kan få diagnosen «schizofren», eventuelt med tillegget «med reformiver». Personer som rett etter den sovjetiske invasjon i Tsjekkoslovakia demonstrerte på Den Røde Plass mot invasjonen ble sendt til sinnssykehus.

En uselvisk kamp

Sakharov-parets kamp har kostet enormt av personlige ofre, i en årrekke har de vært utsatt for psykisk terror. Men ingen – selv ikke verdens farligste totalitære regime – har greid å knekke deres indre motstandskraft.

I 1979 fortalte Sakharov at han ikke hadde mottatt normale brev fra utlandet på mange år. Derimot fikk han av og til brev med trusler, utpresningsforsøk etc. En person i Italia sendte ham stadig lange brev. De var adressert til «forræderen og vitenskapsmannen Andrej Sakharov, Moskva,

Sovjetunionen». Brevene pleide å åpne med ordet «svin». De brevene kom frem.

Det siste året har propaganda-offensiven særlig vært rettet mot Jelena Bonner. Hun er f.eks. blitt mobbet på tog og jernbanestasjoner anklaget for å være CIA-agent. Ukeavisen Smena hevdet at hun er ekspert på å forføre eldre og fremstående menn for å plyndre dem, og at hun ikke ville kvie seg for å gå over Sakharovs lik for å komme seg til vest. Men også Sakharov har fått sitt, fire av Sovjets vitenskapsmenn har satt forræderistemplett på ham. De sammenlignet den «milde» behandling av paret med behandlingen av Ethel og Julius Rosenberg som ble henrettet i USA for spionasje.

*

To mennesker i Gorkij – helsemessig svekkede, 61 og 63 år gamle. Deres navn er blitt et begrep i Sovjet. Bonner alvorlig syk, det står om livet. En fransk professor som har analysert et utsmuglet elektrokardiogram av Jelena Bonner i år, har kunnet fastslå at tilstanden er svært alvorlig. – Heller ikke Sakharov får den medisinske behandling han trenger, han lider av hjerte- og blodkar-lidelser. Linjen med ikke å gi dem legebehandling er helt bevisst fra myndighetenes side. For endel år siden sto Jelena Bonner i fare for å bli blind. Hun har en alvorlig øyenskade som hun fikk da hun arbeidet som helsesøster under siste krig. En venninne som er øyenkirurg skulle operere henne, men ble truet med at hun ville miste arbeidet sitt om hun gjorde det. Sakharov og Bonner mottok i posten fotografier av lemlestedede lik, ulykker, og foto som skulle forestille Jelena med øyne skrapet ut og med dødningshoder i øynehulene.

Sakharov – et symbol

Sakharov er beviset for at mennesker ikke i all tid vil føye seg inn under et regime der myndighetene tilstreber total kontroll av borgernes livssitua-

sjon. Vennenes beundring for ham kjenner knapt noen grense. «En rettferdig» kalte den russisk-jødiske poeten Aleksander Galitsj ham for, idet han hentydet til den jødiske legenden om de få rettferdige i verden som holder den oppe.

Andrej Sakharovs tanker og oppfatninger er så farlige for regimet at det setter hele sitt apparat inn for at deres idéer ikke skal nå frem til verdensopinionen.

Han har vært den samlende skikkelse for hele bevegelsen av annerledestenkende i Sovjet. Han nyter stor respekt i alle leire av opposisjonelle, og de kan enes om ham som et felles ansikt utad. Et overgrep mot Sakharov er et overgrep mot dem alle. Og et angrep på Sakharov og hans hustru innebærer en uforsonlig kampvilje fra myndighetenes side mot all annerledestenkende aktivitet.

Andrej Sakharov har stilt seg i den russiske intelligentsiaens beste tradisjoner – der spørsmål vurderes ut fra en moralsk grunnholdning. Han er en av vår tids største humanister.

Benyttet litteratur

En lang rekke kilder er benyttet for artikkelen. Her en liste over litteratur av og om Sakharov på skandinaviske sprog:

A.S.: *Manifest om fremskritt, sameksistens og åndsfrihet*, Cappelen, Oslo 1969.

Sakharovs røst. Redigert og med forord av Harrison E. Salisbury, Cappelen, Oslo 1974.

A.S.: *Mitt land og verden*, Cappelen, Oslo 1975.

Aase Lionæs: Tale ved utdelingen av Nobels fredspris, 10.12.1975.

A.S.: «Fred, fremskritt og menneskerettigheter», The Nobel Foundation, Stockholm 1975.

A.S.: «Frykt og håp», i *Fred i vår tid? 7 Nobelprisvinnere skriver om fredsproblemet*, Aschehoug, Oslo 1978.

Et år i Sakharovs liv. Juni 1976 – august 1977. Tekster redigert av Jefrem Jankelevitsj, Cappelen, Oslo 1978.

A.S.: «Verden om et halvt århundre» i Ivar Magnus Ravnun: *Russere mot strømmen I*, Solum, Oslo 1979.

F. A. Janouch: «Andrey D. Sacharov – The Man and the Physicist», Institute of Physics, University of Oslo, 1981.

Ivar Magnus Ravnun: «Et atomkraftverk er ingen atombombe», i *Biter av et tidsbilde*, Solum, Oslo 1981.

A.S.: «Selvbiografisk notat», i Ivar Magnus Ravnun: *Russere mot strømmen II*, Solum, Oslo 1983.

Sakharovs stemme. Fredens forudsætninger. Udvalgte artikler 1975–83. Redigeret og oversat af Bent Jensen, Centrum, Århus 1984.

Sacharov. Skrifter sammanställda av Alexandr Babjonyjev kompletterade i den svenska utgåvan av Monica Hassler och František Janouch, Glämrrike Förlag AB, Karlstad 1984.

De som ønsker å studere Sakharovs bidrag innen vitenskapen, henvises til Sojfers og Janouchs artikler i *Sacharov*, Glämrrike Förlag (se ovenfor). Sakharovs vitenskapelige artikler er samlet i et bind (men er neppe forståelige for andre enn fagfolk): Academician Andrei D. Sakharov: *Collected Scientific Works*, editors: D. ter Haar, D. V. Chudnovsky, G. V. Chudnovsky, Marcel Dekker, Inc., New York and Basel, 1982.

PS. Idet nummeret går i trykken er det kommet melding om at Tatjana Jankelevitsj (Jelena Bonners datter, bosatt i USA), og hennes mann Jefrem Jankelevitsj, har mottatt brev og foto fra Sakharov og Bonner. Fotografiet skal være fra september, mens brevet er datert 29. oktober. I en privat samtale opplyser Tatjana Jankelevitsj at Sakharovs utseende på fotoet viser at han er blitt behandlet med medikamenter. Han har lagt på seg på en kunstig måte og fått et fyldigere utseende enn han noengang har hatt.

Gratis provnummer av

Östeuropa Solidaritet

den svenska tidsskriften
för mänskliga rättigheter
i öst.

Box 45202
10430 Stockholm

Ny

SAKHAROV-bok

En hyllest i anledning Sakharovs
60-årsdag.

Inneholder bidrag av Sakharovs
venner i Sovjet og i eksil, med
navn som Lidija Tsjukovskaja,
Anatolij Martsjenko, Vladimir
Vojnovitsj og Georgij Vladimov.

Også Sakharov selv kommer til
orde med mange av sine artikler.
Boken hedrer Sakharovs kamp for
de menneskelige rettighetene.

Svensk utgave. Pris 75 kr.

Glåmrike Forlag A/S

Postboks 160
2201 Kongsvinger

Sakharov om Stalin-tidens forbrytelser:

Halvdelen av vårt lands historie består av Stalin-regimets uhyrlige forbrytelser. Skjønt Stalins handlinger i ord er blitt offisielt fordømt, skjules omfanget av disse forbrytelser og deres konkrete trekk for folket, mens de, som avslører dem, forfølges for angivelig bakvaskelse. Terroren og hungersnøden under kollektiviseringen, mordet på Kirov og tilintetgjørelsen av representanter for kulturlivet, militæret og partiet, folkemordet under tvangsforflytningen av de «straffede» folk, tvangsarbeidsleirene og mange millioners død i leirene, maskepien med Hitler som endte i en nasjonal tragedie, forfølgelsen av dem som falt i krigsfangenskap, anti-arbeider lovgivningen, mordet på Mikhoels og den statlige anti-semittismes gjenfødelse – alle disse sår skal åpnes helt og fullt. Et folk uten historisk hukommelse er dømt til fornedrelse.

SAKHAROV'S STEMME

Fredens forudsætninger

Et udvalg af den sovjetiske nobelpristagers af-
handlinger, appeller og åbne breve 1975-1983.

Redigeret og oversat af professor, dr. phil. Bent
Jensen.

160 s. Kr. 65,-.

CENTRUM

Andrej Sakharov i Moskva 1979:

Kampen for menneskerettigheter fortsetter

Intervju ved Viktor Roddvik

I et intervju ved årsskiftet 1978–79 uttalte Sakharov seg om situasjonen for menneskerettighetsbevegelsen i USSR og om bevegelsens fremtid, dessuten hvilke skritt han anbefalte for utviklingen av det sovjetiske samfunn. Videre vurderte han spørsmålet om boikott av de olympiske sommerleker i Sovjet i 1980 – et spørsmål som senere fikk ny aktualitet etter den sovjetiske invasjon i Afghanistan. Sakharov gav også et bilde av sin egen og familiens situasjon.

Siden intervjuet er et av de siste Sakharov har gitt, har det historisk interesse og trykkes her på nytt. Sakharov svarte skriftlig på spørsmålene. Et eksemplar av teksten ble konfiskert etter kroppsvisitasjon av intervjueren ved utreise fra Leningrad. Men et annet eksemplar kom velberget gjennom tollkontrollen.

Intervjuet med Sakharov er tidligere publisert av menneskerettighetsorganisasjonen *Glaube in der 2. Welt* og av flere norske aviser.

– *Hvordan er situasjonen for den demokratiske menneskerettighetsbevegelse i USSR ved inngangen til året 1979?*

– 1976–89 var år med kontinuerlige og harde represalier, særlig i Moskva og i hovedsteder i enkelte republikker. I provinsen er graden av undertrykkelse av annerledestenkende alltid nær det absolutte.

Mange kjente deltagerer i kampen for menneskerettigheter er arrestert og dømt. Forfølgelser av religiøse grupper som er uavhengige av myndighetene er

øket. Arrestasjonen og den kommende rettssak over den 83-årige åndelige leder for 7. dags adventistene, Vladimir Andrejevitsj Sjelkov, som har tilbragt ca. 23 år i leir, er et eksempel på dette.¹⁾

De brutale dommene over deltagerne i Helsingforsgruppen – Orlov, Ginsburg, Sjtsjaranskij, Lukanenko, Tikhij, Pjatkoso, Rudenko, Kostav og andre – dommene over Nudel, Slepak, Begon og andre; forfølgelse av dem som krever utreise fra USSR, de økede forfølgelsene mot Krim-tatarene, hus som er

ødelagt med bulldozere, hundreder av familier i tragiske situasjoner, alt dette fremkaller dyp uro og bekymring.

Økningen av undertrykkelsen fortsetter også i dag: Arrestasjoner av Sissels, Kukobaka, Buzinikov, Ogorodnikov, husundersøkelser i Moskva og Riga.

Men også i denne situasjonen fortsetter kampen for menneskerettigheter. Dens våpen er offentliggjøring; nøyaktig, objektiv og såvidt fullstendig som mulig informasjon om krenkelsene av menneskerettighetene. Nylig utkom et nytt nummer av informasjonstidskriftet «Kronikk over løpende begivenheter».

Helsingforsavtalens Assistansegruppe i Moskva fortsetter sin virksomhet. Jeg henviser Deres oppmerksomhet på et av gruppens siste dokumenter – Nr. 69 – «Henvendelse» – i anledning 30-årsdagen for Menneskerettighetserklæringen. Dette dokumentet er på et

vis summen av virksomheten i gruppen og samtidig et program. Gruppen er interessert i dets offentliggjørelse i interesserte og sympatiske publikasjoner, og jeg tror at dokumentet vil ha interesse for norske lesere.

– *Har menneskerettighetsbevegelsen noen fremtid?*

– Før man taler om fremtiden, vil jeg si at denne bevegelsen har ubestridelige fortjenester – informasjon fra USSR som er blitt kjent i vest har en ugjenkallelig betydning. All den tid krenkelser av menneskerettigheter i USSR vil fortsette, er denne informative virksomhet – som er med på å forme den samfunnsmessige bevissthet – meget viktig. Jeg er sikker på at nettopp av denne grunn vil nye deltagere i kampen for menneskerettigheter komme til å stå frem på denne vanskelige vei.

– *Hvilke skritt anbefaler De for utviklingen av det sovjetiske samfunn?*

Telefonhygiene

31 års erfaring

Ring oss for nærmere opplysninger og tilbud på rensing

Ø. Slottsgt. 9
0157 Oslo 1

Tlf. 41 43 90
41 49 39

Spesialist i rensing av:

- telefoner
- callinger
- magicall
- regnemaskiner
- diktafoner
- datautstyr
- og annet kontorutstyr

– I det som angår menneskerettigheter, er det etter min mening den ovenfor nevnte «Henvendelse» som avspeiler de viktigste aspekter av det som er uunngåelig å forandre i den sovjetiske lovgivning og praksis. Nettopp derfor har jeg sluttet meg til den. Et meget viktig prinsipielt spørsmål for vårt land synes meg å være avskaffelse av dødsstraffen. Jeg tror at opphør av krenkelser av menneskets rettigheter uunngåelig vil få som følge dyptgripende forandringer i det indre liv for vårt land, og i landets utenrikspolitikk.

– *Er det nødvendig å boikotte Moskva-Olympiaden?*

– En boikott av Olympiaden, å flytte den til et annet land – er et spørsmål som må bli tatt stilling til av mennesker i vest, i første rekke idrettsmenn og ledere, etter åpen overveielse av alle aspekter av problematikken. Jeg oppfordrer ingen til boikott, men jeg opptrer heller ikke mot boikott, spesielt ikke mot boikott av Olympiaden. Til tross for unøyaktige meldinger i enkelte massemedier, ligger rett og slett hverken det ene eller det andre standpunkt i området for mine virksomheter. I det hele regner jeg med at boikott alltid er et personlig anliggende for enhver som velger en slik vei til protest.

Helsingforsavtalens Assistansegruppe i Moskva har i sin streben etter at de olympiske prinsipper, åpenhet og god vilje skulle muliggjøre en humanisering av samfunnet, både i vårt land og i hele verden, publisert et dokument, som er adressert til Den Mellomfolkelige Olympiske Komité, med

forespørsel om å organisere en bred drøftelse av spørsmålet. Jeg har sluttet meg til dokumentet. Hvis Olympiaden finner sted, så er det viktig at de som kommer til Moskva, blir best mulig orientert om den reelle situasjon til de forfulgte og i det hele tatt om livet i vårt land.

– *Hvordan er Deres egen situasjon nå?*

– Jeg ser ikke noe særlig godt i min situasjon nå, som forresten heller ikke tidligere. Jeg vurderer det som at forfølgelsen er øket siden innkallelsen av meg til den stedfortredende riksadvokat i Sovjet, Gusev, i januar 1977. Ofre for denne undertrykkelse er i første rekke blitt barna, som er blitt tvunget til å reise til vest. Særlig tungt for oss er det fullstendige fravær av telefonisk og postmessig kontakt med barna. Brev kommer ikke frem, telefonsamtaler på en hvilken som helst tid av døgnet avbrytes ved forsøk på forbindelse fra en hvilken som helst telefon.

Et nytt stadium av forfølgelsen var den ikke-meddelte-husundersøkelse 29. november. Vanligvis går ikke alle i familien fra huset samtidig, men på denne dag gikk vi ut fra leiligheten i 1½ time. Ved hjemkomsten oppdaget vi, at fra den låste leilighet var det stjålet en mengde dokumenter – alt det som jeg har skrevet i løpet av det siste året om almene temaer og dessuten brev. Særlig er jeg bedrøvet over tapet av et stort selvbiografisk manuskript, som jeg foreløpig ikke planla å publisere.

¹⁾ *Sjelkov døde den 27. januar 1980 i en arbeidsleir med strengt regime i Jakuts.*

(V.R.)

Uttalelser om Andrej Sakharov

Intervjuer ved Viktor Roddvik

Aase Lionæs:

Aase Lionæs har vært stortingsrepresentant for Det norske Arbeiderparti 1953–77. Medlem av Stortingets presidentskap, visepresident i Lagtinget og i Odelstinget. Medlem av Den Norske Nobelkomité 1948–79, formann 1968–79.

Jelena Bonner og Aase Lionæs ved Nobelprisoverrekkelsen.

– Andrej Sakharov fikk Nobels fredspris i 1975. Hvilken begrunnelse vil du si lå til grunn for tildelingen?

– Andrej Sakharov fikk i første rekke Nobels fredspris for sin uredde personlige innsats for å hevde de grunnleggende menneskelige rettigheter. Kompromissløst og sterkt har Sakharov kjempet mot maktmisbruk og alle former for krenkelse av menneskeverdet og like sterkt har han stridd for rettsstatens idé.

På en overbevisende måte har Sakharov ved en enestående personlig innsats understreket at menneskets ukrenkelige rettigheter er det eneste trygge grunnlag for et oppriktig og langsiktig mellomfolkelig samarbeide. Derved har han på en særlig virkningsfull måte og under risiko for egen frihet og eget liv styrket respekten for de verdier alle sanne fredsvenner samles om.

– Sakharov har hatt nytte av sin fredspris. Men har Nobelprisen hatt nytte av tildelingen til Sakharov?

– Fredsprisens anseelse og prestisje i verdens øyne er styrket ved at den er tildelt en så edel personlighet og en så enestående,

selvforglemmende fredsforkjemper som Andrej Sakharov.

– *Hvordan vil du vurdere Sakharovs betydning i de østlige såvel som i de vestlige land?*

– Jeg tror at Sakharovs kompromissløse og uselviske kamp mot maktmisbruk og for menneskeverdet må virke stimulerende på alle som i Øst-Europa kjemper mot diktatur og urett.

Forfølgelsen av Andrej Sakharov i Sovjetunionen åpner øynene for folk i Vesten for diktaturets sanne karakter og det vekker de sovende i vest for det faktum at friheten ikke er en selvfølge, men må erobres hver eneste dag.

Andrej Sakharov med barnebarn av Jelena Bonner, og med Nobelprisdiplomet foran seg.

– *Du har hatt personlig kontakt med Jelena Bonner. Hvilket inntrykk gir hun som menneske?*

– Jelena mottok som kjent Fredsprisen i Oslo på vegne av Sakharov. Hun kom og vant oss alle med sitt åpne, frie vesen, sitt humør og sitt absolutt fryktløse hjerte. På journalistenes forsiktige spørsmål om forholdene i Sovjet gav hun uten nølen uttømmende og ærlige svar. Intet ble stukket under stol av frykt for KGBs lange ører.

Jeg tror Jelenas modige opptreden er et resultat av den oppfatning at den gammel-dagse «undergrunnsbevegelse» ikke er veien å gå i bekjempelsen av diktaturet. Tvert imot er det striden i fullt dagslys og med åpent visir som fører frem.

Et uforglemmelig minne har jeg om Jelena. Lørdag 13. desember 1975 kl. 14.30 står den digre Air France-maskinen på Fornebu, klar til å føre Jelena Georgjevna Bonner tilbake til KGBs land. Det hele er så uvirkelig, ufattelig at her står hun blant oss sikre, trygge venner i et fritt land. Vi vet ikke hva vi skal si til avskjed, vi vet jo hva hun går til, men vi kan ikke hindre det.

Bare Jelena er rolig, nesten munter, ivrig etter å komme hjem til ham hvis stol sto tom i Aulaen. Jeg holdt på å bryte sammen, hadde ikke kraft til å rekke henne hånden til avskjed. Da tok hun meg trøstende med begge hender om hodet og så meg fast inn i øynene: «Vi skal sees igjen, Aase! KGB vinner hvis dere glemmer oss.» Hun gikk raskt opp trappen til flyet, snudde seg enda en gang og vinket.

Vi fikk ikke frem et ord – bare tårene talte sitt språk.

– *Jelena Bonner og Andrej Sakharov situasjon har vært svært problematisk i 1984. Hva kan gjøres for å hjelpe dem?*

– Vi kan bare hjelpe Jelena og Andrej ved å føre kampen for dem videre under det motto av Goethe som Sakharov selv har valgt: «Bare den fortjener livet og friheten som hver dag må erobre den.»

Vladimir Maksimov:

Vladimir Maksimov, russisk forfatter. Hans romaner «Syv dagers skapelse» og «Karantene» fikk ikke utgis i Sovjet. Da de utkom i samdzdat og utenlands, ble alle sovjetiske forlag stengt for ham. Utvist fra den sovjetiske forfatterforening i 1973. Fra 1974 bosatt i Paris. Sjefredaktør for «Kontinent», et russisk-sproglig, anti-totalitært tidsskrift. Mens Maksimov bodde i Sovjet var han nær medarbeider av Sakharov.

– Hvilken betydning har Andrej Sakharov i dagens Sovjet?

– Hans betydning har den sovjetiske presse sørget for å fastslå i negativ betydning når det trykkes artikler om hans virksomhet i Pravda, som utkommer i et opplag på 20 millioner, og i Izvestija, Trud og Sovjetskaja Rossija med noen millioners opplag. Grasrota i Sovjet kjenner ham meget godt. Folk er jo blitt vant til å lese avisene omvendt. Hvis en person til stadighet skjelles ut i avisene (særlig når det dreier seg om politiske spørsmål), vet det sovjetiske folk at dette altså er et godt menneske. Sakharovs betydning, hans berømmelse, er så og si blitt et faktum i den sosiale bevissthet i landet.

Dessuten har han en enorm moralsk innflytelse ihvertfall på intelligentsiaen. Men nå også på lederskiktet i vårt land. Ubevisst, og jeg understreker ubevisst, er det nødt til å ta hensyn til at det i landet eksisterer et slikt «moralsk barometer» som Sakharov. Sakharov har forandret det moralske klima i landet, han er en faktor det ikke er mulig å komme utenom. Dette kan ikke forandres, selv hvis myndighetene har bestemt seg for å tilintetgjøre ham rent fysisk – hans personlighets innflytelse vil ikke forsvinne i vårt samfunn.

– Hvilket inntrykk har du av Sakharov som menneske?

– Jeg var jo meget nært knyttet til ham, et menneske det ikke lar seg gjøre å ligne. I mitt liv har jeg truffet svært mange mennesker fordi jeg har levd et temmelig innviklet liv – men et slikt menneske som Sakharov har jeg aldri møtt. Han er et menneske med absolutt, menneskelig ren-

Vladimir Maksimov

Frihet er et tema Maksimov er opptatt av. I et intervju forteller han om hvordan en person en gang kom opp til ham og tilbød ham en artikkel han hadde skrevet. Siden han var ansatt i en statsinstitusjon ønsket han imidlertid artikkelen publisert under psevdonym. Maksimov åpnet da en skuff på skrivebordet sitt og tok frem en artikkel av Anatolij Martsjenko og fortalte at denne hadde han sendt ham fra sitt fangenskap i Sovjet. For artikkelen kunne man slå ham ihjel eller i det hele tatt gjøre hva som helst med ham. Deretter la Maksimov artikkelen ved siden av den statsansattes artikkel og spurte ham: «Si meg nå, hvem av dere er virkelig et fritt menneske, De eller Martsjenko? De er ansatt ved en statlig institusjon og bor i Amerika, men er redd for å sette Deres navn under Deres egen artikkel. Martsjenko sender meg sin artikkel fra sitt fangenskap, men underskriver den med sitt fulle navn».

het – indre renhet. Og han forener myk følsomhet, åpenhet og allsidighet med en absolutt jernvilje og målrettethet. Jeg tror ikke at det i hele verden finnes noen som

helst metoder, psykiske eller fysiske virkemidler, som kan forandre hans fasthet og forankring. Sakharov er en personifisering av humanisme.

Kristoffer Gjøtterud:

Kristoffer Gjøtterud er førsteamanuensis i fysikk ved Universitetet i Oslo. Han har i mange år vært aktiv i menneskerettighetsarbeide.

– *Hvordan vurderer du Sakharovs posisjon blant vitenskapsmenn i dagens Sovjet?*

– Sakharovs prestisje som vitenskapsmann har reddet hans medlemskap i det sovjetiske Vitenskapsakademi. De sovjetiske myndigheter har ikke våget å ta et nederlag ved en eventuell avstemning i Vitenskapsakademiet, den eneste institusjon i Sovjetunionen som har hemmelige avstemninger.

Et tegn på hans høye vitenskapelige posisjon er videre det at det prominente *Tidsskrift for eksperimentell og teoretisk fysikk* i sitt augustnummer i år publiserte Sakharovs siste vitenskapelige arbeide, (datert 14.4.1984). Tidsskriftet er underlagt Vitenskapsakademiet, som til tross for mulige konflikter med myndighetene fant å ville

publisere arbeidet, som forøvrig allerede var publisert i vest.

Artikkelen omhandler en abstrakt kosmologisk diskusjon og viser Sakharovs usedvanlige skapende evner og vitenskapelige dristighet og visjoner.

– *Hvor betydelig er Sakharov som fysiker?*

– I sine arbeider fra Gorkij tar han opp de vanskeligste og dypeste problemer fra den teoretiske fysikk – spørsmålet om gravitasjonens natur. Han forsøker å se en sammenheng mellom det tomme roms kvanteegenskaper og gravitasjonen. Når en tenker på Sakharovs vitenskapelige isolasjon, er det påfallende at han allikevel er istand til å plassere seg i aller første rekke innen dette forskningsfelt.

Idéene i hans siste arbeide kan føre til en helt ny forståelse av universet. Sakharov kobler sammen kvantefenomener og kosmologi. Populært sagt gir han en dristig videreføring av Einsteins teorier. Han gir et bidrag til dagens forsøk på å skape en enhetlig teori for de grunnleggende krefter i naturen. Temaene er på et såvidt avansert og abstrakt plan at de ikke er tilgjengelige for popularisering.

Originaliteten og den intellektuelle kraft i de publikasjoner som er kommet fra Sakharovs hånd de siste årene vil plassere ham blant de aller fremste fysikere i vår tid. Det tragiske er at han ikke gis muligheten til å videreføre og konkretisere sine idéer, de er ikke enda fullt utviklet.

– *Ville det ikke snarere gavne sovjetisk vitenskap og Sovjets prestisje om Sakharov fikk fortsette sin forskning med fysikk, fremfor å stoppe han?*

– Jovisst. Behandlingen av Sakharov er igjen et eksempel på hvor irrasjonelt de sovjetiske myndigheter reagerer. De er ikke engang istand til å ta hensyn til sitt eget beste.

– *Det hevdes av og til fra sovjetisk hold at Sakharov ikke kan få utreise tillatelse til vest fordi han har arbeidet med hemmelig forskning. Er dette en reell innvending?*

– Sakharovs arbeide med problemer som er sensitive for statens sikkerhet ligger så langt tilbake i tiden at det ikke kan innbære noen som helst risiko for myndighetene å la ham reise til vest.

Av hans senere års arbeider er det ingen idéer som har noen relasjon til spørsmålet om statens sikkerhet. Arbeidene kan derfor ikke brukes som noen unnskyldning for å holde ham tilbake i Sovjet.

– *Sakharovs virke går i to retninger: hans vitenskapelige bidrag innen fysikken og hans arbeide for konkrete enkeltpersoner og for menneskerettigheter. Tror du spaltningen i hans engasjement i disse to retningene har vært problematisk for ham?*

– Jeg tror at noe av det som er Sakharovs store styrke er at han ikke opplever noen splittelse mellom det å være forsker og vitenskapsmann, og det å være menneske og medmenneske, helt og fullt. Også det å

være vitenskapsmann er genuint menneskelig.

Problemet med et mangfoldig engasjement er et praktisk problem om å få tid og krefter – det går ikke på hans integritet. Sakharovs engasjementer springer ut av den samme integrerte person!

– *I august 1978 møtte du selv Sakharov i Moskva. Er det noen inntrykk fra det besøket du gjerne vil formidle?*

– Kanskje særlig det at Sakharov må ha vært fullt bevisst at han antagelig ville oppleve ufrihet. Han fortalte at han brukte mye av sin tid til å studere sovjetisk lov, med tanke på at det trolig ville bli nødvendig for ham å forsvare seg i en rettssak. Men selv denne elementære menneskerett, ikke å bli dømt uten rettssak, er han blitt fratatt.

– *Fra Sakharovs hånd er det kommet mange skrifter der han berører vitenskapsmenneskets ansvar og farene ved de kjernefysiske våpen. Hvordan vurderer du Sakharovs formaninger og advarsler på disse felter?*

– Sakharov er realist – han er ingen blåøyd pasifist som glemmer de faktiske konflikter som foreligger. Det gir hans vurderinger stor vekt. Sakharov advarer i sitt brev i 1983 til fysikeren Drell mot ukontrollert atomopprustning som han ser som en fare for livets eksistens.

I sitt brev uttrykker Sakharov det slik: «(...) en omfattende kjernefysisk krig vil bety undergangen for vår sivilisasjon, vil kaste menneskeheten århundrer tilbake, vil føre til tilintetgjørelse av hundretalls millioner eller milliarder av mennesker, og med en viss grad av sannsynlighet lede til at mennesket som biologisk art blir utryddet, muligens også til utryddelse av alt liv på jorden.»

I samme brev advarer han mot at Vesten i sin fredsiver skal overse dagens politiske og militærstrategiske realiteter. Sakharovs nøkterne og konkrete analyse av disse realiteter har ytterligere forverret hans personlige situasjon i Sovjetunionen.

Det er grunn til å legge øre til Sakharovs analyser og vurderinger. De er viktige og konkrete bidrag til fredens sak.

Ivar Magnus Ravnun:

Ivar Magnus Ravnun, lektor ved Oslo Katedralskole. En av våre fremste kjennere av dissidentbevegelsen i Sovjet og av moderne sovjetisk litteratur.

– *Hvilken betydning har Andrej Sakharov hatt for utviklingen av dissidentbevegelsen i Sovjet?*

– Sakharovs betydning har vært ganske spesiell, jeg tenker på allsidigheten og spennvidden i hans menneskerettighetsidé og hans kamp for denne. Det imponerer.

På den ene side finner vi ham i kampen for forfulgte enkeltindivider, på den annen side kjemper han for hele menneskeheten og kloden. Begge disse ytterpunkter faller sammen i en konsekvent og meningsfylt helhetsoppfatning. For Sakharov kan kampen for fred, nedrustning og avspenning først gi resultater dersom alle stater viser respekt for de grunnleggende menneskerettigheter – slik de er nedfelt i FNs menneskerettighetserklæring, Helsingforsavtalen og den russiske Menneskerettighetskomitéens statutter.

Det er altså på feltet menneskerettighetskamp han har spilt den største rolle for den sovjetiske dissidentbevegelse. Det er mange av dissidentene som kanskje bærer denne betegnelse med urette – i den forstand at de ikke har et helt konkret program oppsatt for hvordan de vil gjøre sovjetsamfunnet bedre.

– *Sakharov og Solsjenitsyn står som de to fremste representantene for dissidentene i dagens Sovjet. Hvilken posisjon har disse to skikkelsene i debatten om det fremtidige Sovjet?*

– Hvis vi skulle karakterisere Sakharov først, og bruke en slags sekkebetegnelse (selv om den vanskelig kan bli romslig nok), kan vi kalle ham for en liberal humanist. Han er den fremste representant for menneskerettighetskampen i Sovjet. Sakharov står videre som eksponent for en gruppe som ønsker et utvidet samarbeide med vest, ingen isolasjon fra vest. Han er jo spesielt kjent for sin «konvergens-» eller tilnærmingsteori om forholdet mellom øst

og vest. Enkelte mener at fremveksten av den demokratiske opposisjon i Polen faktisk kan være spiren til det Sakharov her tenker på. Dvs. at vestlige, demokratiske idéer har funnet sitt gjennomslag i Polen (med Solidaritetsbevegelsen), noe som på lengre sikt kan bane veien for et videre samarbeide mellom øst og vest.

Solsjenitsyn er jo kjent som den sterkeste representant for et såkalt kristent-nasjonalt alternativ. Han ligger vel her på linje med «Kontinent»-gruppen. Filosofisk og etisk har Solsjenitsyn i nesten profetiske ordelag forfektet nødvendigheten av en religiøs gjenfødelse med støtte i prinsipper som anger og syndsforlatelse. Politisk ønsker Solsjenitsyn og hans meningsfeller en autoritær, anti-ideologisk regjeringsmodell. Dette anser de for å være langt mer gunnlig for Russland enn et parlamentarisk demokrati etter vestlig mønster. Her står vi ved det grunnleggende motsetningsforhold mellom Sakharov og Solsjenitsyn.

– *Selv i forvisning har Sakharov maktet å skrive endel essays, artikler og appeller. Hvordan vurderer du disse siste tekstene?*

– Kvantitativt dreier det seg om rundt 20 artikler og appeller som er smuglet ut fra Gorkij. Grunntonen i alle disse skriftene er at Sakharov hele tiden er ledet av moralske og humane overveielser, mer enn av partipolitiske og ideologiske. Det føler man som leser. Og Sakharov er jo, som selveste Khrustsjov i et oppriktig øyeblikk uttalte, «et moralens krystall».

I flesteparten av skriftene merkes redselen for en ytterligere styrket totalitarisme. Man merker også en nesten like sterk frykt for et splittet Vesten, og for at Vest-Europa og Amerika skal gli ytterligere fra hverandre. Denne bekymring fordi Amerika idémessig sett er et ektefødt barn av de vestlige demokratier.

Sakharov taler videre om vitenskaps-

menneskes internasjonale mandat, nedrustnings- og menneskerettighetsspørsmål, samtidig som han sterkt beklager sine sovjetiske vitenskapelige kollegers totale taushet og passivitet i disse spørsmål.

Av skriftet fremgår også hans redsel for bruk av kjernefysiske våpen, og for en kjernekrig. Sakharov er jo fredsvenn og kjemper for fred i ordets videste forstand. Men han spiller ikke på samme lag som den vestlige fredsbevegelse. Her har han endel motforestillinger som vi kort kan formulere slik: Reell fred og avspenning blir en illusjon sålenge den ene supermakt er en lukket, totalitær stat som uten internasjonal og nasjonal kontroll bryter de menneskerettighetsavtaler den har undertegnet i FN-erklæringen, i Helsingforsavtalen osv. Dette innebærer at han er veldig skeptisk når det gjelder det han karakteriserer som ensidige innrømmelser fra vest. Slike kaller han rene foræringar.

Sakharovs innsats kan vanskelig overvurderes. Selve dissidentbevegelsen i Sovjet ligger jo totalt nede nå, man hører ikke særlig mer til andre dissidenter i Sovjet. Mange er fengslet, andre presset til å emigrere til vest. I de siste år, inntil innleggelsen på sykehus, har Sakharov representert

hva man med et enkelt ord kan kalle en *enmannskamp*. Det avtvinger den største respekt.

ROPET FRA ØST

Misjon bak Jernteppet utgir bladet *Ropet fra Øst*, som kommer med 8 numre i året. Bladet inneholder nyheter og artikkelstoff om kirkens stilling i kommuniststyrte land og om forfølgelsen av kristne og opposisjonelle – først og fremst i Øst-Europa og Sovjetunionen.

Ropet fra Øst sendes gratis til alle som ber om det. Bestilling kan sendes til Misjon bak Jernteppet, Boks 2057 Grünerløkka, 0505 OSLO 5.

Tlf. (02) 38 05 13.

Victor Sparre:

Victor Sparre er kunstmaler. Han har i en årrekke vært engasjert i arbeidet for dissidenter i Sovjet. Flere ganger deltatt som paneldeltager i høringer arrangert av The International Sakharov Committee.

– Du har i mange år engasjert deg i Sakharovs sak. Hvorfor denne interesse?

– Fordi jeg tror at vi alle må kjempe for frihet til å leve ut vår innerste overbevisning. Vi må kjempe mot konformiteten i vest, og mot diktaturet i øst. Sakharov er kanskje den person som klarest har formulert idéen om menneskerettighetene.

– Du har jo møtt Jelena Bonner og Andrej Sakharov. Hvilket inntrykk gir de som mennesker?

– Ja, det er jo egentlig et underlig par. Jelena vokste opp med sine foreldre i Stalins fangeleire, moren satt i 17 år, faren forsvant for alltid. Hun er såret krigsveteran, har vært medlem av partiet, modig opposisjonell. Han vokste opp i en kulturell og skjermet familie, har aldri vært medlem av partiet, genialt yngstemedlem av Sovjets vitenskapsakademi. Medskaper av vannstoffbomben, men med en gryende erkjennelse av skyld, protest og etterhvert en forståelse av det totalitære regimes forbannelse for individets tro og samvittighet. Bonner og Sakharov utfyller hverandre veldig godt. Dessuten er de jo – det fikk jeg sterkt inntrykk av da jeg besøkte dem – veldig varmhjertede mennesker, som så mange russere er når man lærer dem å kjenne.

– Hvorfor tror du at de sovjetiske makt-havere frykter Sakharov så sterkt?

– Gamle mennesker som ikke lenger tror på sin ungdoms drømmer og ikke har formet en ny tanke på 50 år vil alltid klynge seg desperat til den etablerte maktstruktur og være livende redde for et skapende, levende menneske som Andrej Sakharov.

– Hva vil du særlig betone av det Sakharov står for?

– For å si det enkelt – den tanke at det burde være en selvfølgelig rett for det enkelte menneske å få leve og virke i frihet etter sin egen samvittighet og rettferdighetssans, og dessuten at USA og Sovjet egentlig skulle være skjebnebestemt til å ruste ned våpnene og til å ruste opp sitt ansvar for andre kontinenter. Intet skapende nytt kan skje, og intet sosialt problem kan løses uten fullstendige menneskerettigheter og fri presse.

Sakharov er jo en merkelig mann. Han satt i sitt elfenbenstårn, var som forsker opptatt av sin vitenskap – og der var han genial, en av de store i vårt århundre. Men så begynte han å se at der var noe større enn hans vitenskap. Han gikk fra å være hydrogenbombens far til å bli en far for alle de forfulgte. Med det kom det inn en menneskelig dimensjon som jeg tror er nettopp kjernen i vår kristen-humanistiske kultur. Og den bevarer han, selv der han nå sitter isolert i Gorkij.

Pål-Erik Plaum:

Pål-Erik Plaum er sykepleierdiakon. Leder av «Samordningsgruppen for Sovjet» innen Amnesty International. Ildsjel i arbeide for samvittighetsfanger.

– *Andrej Sakharov er blitt adoptert som samvittighetsfange av Amnesty International. Hvordan arbeider organisasjonen for ham?*

– De enkelte adopsjonsgrupper arbeider jo hver for 2 eller 3 fanger. I Amnesty er to slike grupper engasjert i Sakharovs sak – en i Nigeria, og en i Norge. De arbeider etter de samme prinsipper som alle andre grupper i Amnesty, med brev og henvendelser til høyere og lavere instanser i den fengslede land. Videre gis informasjon til pressen. For Sakharovs tilfelle sendes det brev til sykehuset i Gorkij der vi vet Sakharov har oppholdt seg.

– *Sakharov er jo den kanskje mest kjente samvittighetsfange i Sovjet, mens Amnesty International først og fremst engasjerer seg i de ukjente fangers skjebne. Hvor mange samvittighetsfanger regner Amnesty med at det finnes i Sovjet?*

– Tallet er umulig å fastslå med full sikkerhet. Men det er klart dokumentert at det er minst 10.000 fanger. 500 av disse er

adoptert av Amnesty, 36 av norske adopsjonsgrupper.

1984 har vært et tungt år for samvittighetsfangene i Sovjet. Bl.a. har Aleksej Tikhy, Valerij Martsjenko og Valentin Sokolov avgått ved døden. Tikhy døde antagelig av underernæring. Forfatteren Sokolov døde i begynnelsen av november i Tsjernajakovsk psykiatriske sykehus. I år ble han nominert til Nobels litteraturpris. Han ble 58 år gammel, 32 av dem har han siden 1947 tilbrakt i innesperring! Aleksej Nikitin døde kort etter løslatelse fra 11 år i psykiatrisk institusjon. Han ble fengslet bl.a. fordi han har forsøkt å danne frie fagforeninger i Sovjet. Jurij Litvin er også avgått ved døden, offisielt av selvmord, men han synes å ha vært dødssyk etter hardt tvangsarbeide og kronisk sult.

Arbeidet for Sakharov faller i et særegent lys, fordi Sakharov i så sterk grad selv har talt samvittighetsfangers sak. Nå er han selv blitt et offer.

Abonnér på

fri informasjon

Fri Informasjon utgir brosjyrer og løpesedler om utenrikspolitiske spørsmål, spesielt i tilknytning til øst-vest-forhold og de kommuniststyrte stater. Interesserte kan få *Fri Informasjon* gratis tilsendt ved henvendelse til *Fri Informasjon*, postboks 18, Blindern, 0313 Oslo 3. Støtteabonnement kan tegnes ved å sende kr. 30,- over postgirokonto 2 06 57 04.

Om vitenskapsmennenes ansvar

Av Andrej Sakharov

Vitenskapsmennene utgjør idag det eneste verdensomfattende fellesskap. Når det gjelder substansen i vår vitenskap er det ingen tvil: Schrødingers likning og formelen $E=mc^2$ gjelder i samme grad på alle kontinenter. Men sammenvoksingen av det internasjonale fellesskap har på uunngåelig vis ført dette utover dets begrensede fagområder. Fellesskapet står nå overfor en rekke spørsmål av universell natur, spørsmål som også har en etisk dimensjon. Jeg mener at denne utviklingen skal og vil komme til å stanse opp.

Vitenskapsmenn, teknikere og andre spesialister har på grunnlag av deres fagkunnskap og spesielle stilling et omfattende og dypt innblikk i mulighetene for anvendelse av vitenskapelige og teknologiske erobringer til menneskenes vel, samtidig som de har innblikk i de farene som er forbundet med dette. Til en viss grad er de også i stand til å vurdere de positive og negative tendenser og mulige følger av fremskrittet som helhet. Anvendelsesmulighetene er veldige for erobringene innen fysikk, kjemi og biokjemi, innen teknikk og ingeniørvesen, innen medisin, genetik, psykologi og vitenskapelig hygiene, innen mikrobiologi og dens industrielle utnyttelse. Likeså er anvendelsesmulighetene enorme når det gjelder organisasjonsprinsippene innen industri- og jordbruksproduksjon, innen psykologi og andre eksakte vitenskaper og humaniora.

Vi forutser videre erobringer, og vi har alle ansvar for at vi kan realisere de vitenskapelige forskningsresultater optimalt i en verden som utsetter så mange folkeslag for stigende trusler, sult, sykdom og en for tidlig død. Men vitenskapsmenn og lærde må også drøfte de farer som oppstår gjennom et ukontrollert fremskritt, en tøylesløs industriell eufori, og fremfor alt gjennom trangen til å anvende de vitenskapelige erkjennelser til militær innsats.

Det har vært mange diskusjoner om bivirkningene av det vitenskapelige fremskritt, om atomenergien, befolkningseksplosjonen, genetiske manipulasjoner, innskrenkningen av industriproduksjonen til fordel for miljøvernet, bevaringen av luftrenheten, beskyttelsen av flora og fauna, av elvene, innsjøene, havene og verdenshavene, og likeledes om massemedienes rolle. Dessverre har man ikke alltid, tross nødvendigheten av og alvoret i de behandlede temaer, brakt informasjon om slike diskusjoner. De kan være belastet med fordommer og politiske målsettinger, eller de er kort og godt uærlige. Ekspertene har derfor plikt til på en uforutinntatt og grundig måte å undersøke den slags problemer. De må stille samfunnsmessig sett viktige informasjon direkte til offentlighetens disposisjon, ikke bare i filtrerte versjoner. Debattene om kjerneenergi, et tema av høyeste betydning, er et in-

strukturet eksempel på dette. Jeg har tidligere uttalt min mening om at farene ved kjernekraft er overdrevet i Vesten, og at slike fordreininger gjør skade.

Med noen vesentlige forbehold – fremfor alt i totalitære stater – har vitenskapsmenn ikke bare mer adgang til informasjon, de tilstreber og nyter også mer uavhengighet og frihet. Frihet betyr riktignok også alltid ansvar. Vitenskapsmenn og eksperter har allerede stor innflytelse på den offentlige mening og på regjeringen i deres respektive land (de er i det minste i stand til å ha det). Man skal riktignok ikke overvurdere denne innflytelsen, men den er betraktelig. Min vurdering av vitenskapsmenneses situasjon i verden idag har overbevist meg om at de må vedkjenne seg sine spesielle yrkesmessige og samfunnsmessige plikter. Det er av og til vanskelig å skille det ene fra det annet: Viderebringelse av informasjon, popularisering av vitenskapelige kunnskaper og offentliggjøring av bifallende eller advarende meningsyttringer er eksempler på aktiviteter som oppviser både yrkesmessige og sosiale aspekter.

Liknende komplikasjoner oppstår når vitenskapsmenn innlater seg på spørsmål om nedrustning, når de utvikler strategier for internasjonale forhandlinger eller selv tar del i dem, og endelig når de kommer med forslag eller formulerer appeller til offentligheten eller regjeringene, hvor de peker på farer. Nedrustningen er i seg selv et ytterst kritisk problem, som krever en behandling basert på velfundert viten og vitenskapelig nøkternhet.

Det står klart for meg, at man egentlig har plikt til å gå mer detaljert inn på dette, men her vil jeg bare skissere opp et par idéer. Jeg betrakter nedrustning som nødvendig, men likevel bare som mulig på grunnlag av strategisk likhet. Vi trenger supplerende overenskomster om alle typer tilintetgjørelsesmidler. Først når man

har oppnådd balanse når det gjelder de konvensjonelle våpen, en balanse som også tar hensyn til alle politiske, psykologiske og geografiske faktorer – og først når den totalitære ekspansjonstrangen er stoppet, kan man ta sikte på en avtale som forbyr den første bruk av atomvåpen og senere avskaffer dem.

Et videre punkt i umiddelbar sammenheng med spørsmålet om fred, tillit og forståelse mellom folkene, er det internasjonale forsvaret for menneskerettighetene. Meningsfrihet, frihet til utveksling av informasjon og reisefrihet, er uavviselige indikatorer på regimets rettmessighet. Bare gjennom disse frihetene kan også på den annen side maktmisbruk i nasjonale og internasjonale saker bli forhindret. Jeg er overbevist om at en slik regnskapsforpliktelse ville ha umuliggjort tragiske feilgrep som Sovjets invasjon i Afghanistan, og forhindret klare manifestasjoner på en ekspansjonistisk utenrikspolitikk, samt indre undertrykkelse.

Uinnskrenket kjøp av utenlandske aviser, tidsskrifter og bøker ville ha vært et godt skritt på vei til informasjonsfrihet i totalitære stater. Enda viktigere ville kanskje avskaffelsen av sensur ha vært, noe som i første rekke ville ha befri vitenskap og intelligens i de totalitært styrte land. Man må ubetinget insistere på at forstyrrelse av utenlandske radiosendinger opphører. Millioner av mennesker blir på den måten berøvet deres eneste adgang til usensurerte nyheter, som de trenger for å danne seg en objektiv oppfatning av begivenhetene. USSR gjenopptok i august 1980, etter syv års pause, disse støysendingene.

Etter min overbevisning er støtten til Amnesty Internationals krav om et alment, verdensomfattende amnesti for samvittighetsfanger av særlig betydning. Amnesti for politiske fanger er allerede i de siste årene blitt gjennomført i en rekke land, og har bidratt til en vesentlig forbedring av situa-

sjonen. Amnesti for samvittighetsfanger i USSR, i øst-europeiske land og i mange andre land hvor det finnes politiske fanger og samvittighetsfanger, ville ikke bare innebære en stor human gestus, det ville også i stor grad befeste den internasjonale tillit og sikkerhet.

Nettopp ved løsningen av alle disse oppgavene kunne det vitenskapelige fellesskaps verdensomfattende karakter vise seg å være særlig viktig. Dersom det overalt i verden forsvarer medlemmer, og videre mennesker hvis rettigheter er blitt krenket, understreker felleskapet av vitenskapsmenn på denne måte sitt internasjonale mandat, som er så livsviktig både for det vitenskapelige arbeids suksess og for det å kunne tjene samfunnet.

Vestlige vitenskapsmenn kjenner nøye navnene på flere sovjetiske kolleger som er blitt utsatt for urettmessig undertrykkelse. Jeg innskrenker min behandling på dette punkt til Sovjetunionen, da jeg kjenner forholdene her best, men alvorlige krenkelser av menneskerettighetene forekommer også i andre land, de øst-europeiske stater innbefattet. Alle de jeg snakker om har aldri oppfordret til vold, eller anvendt vold, de anser publisitet for å være det eneste tillatelige, virkningsfulle og uskadelige middel til å forsvare menneskerettighetene. I Amnesty Internationals forstand er de således alle sammen samvittighetsfanger.

Deres skjebner har også enda mer til felles. Rettssakene mot hver og en av dem ble ført under utilhyllet forakt for de foreskrevne rettsnormene, og mot fornuftens elementære lover. Således ble min venn Sergej Kovaljov i 1975 in absentia og uten advokat, dvs. uten enhver mulighet overhodet til å forsvare seg, dømt til syv års fengsel og tre års forvisning på grunn av angivelig antisovjetisk agitasjon og propaganda i informasjonstidsskriftet «Kronikk over løpende begivenheter». Like rettsstridige var de juridiske metodene

Sergej Kovaljov. © Peter Reddaway. Kovaljov ble arrestert 27.12.1974. Dømt til 7 års fengsel og 3 års indre eksil etter § 70 for menneskerettighetsaktiviteter.

som ble brukt mot grunnleggeren av «Helsingforsgruppen», Jurij Orlov og mot andre medlemmer av «Helsingforsgruppen» og deres komitéer – Viktor Nekipelov, Leonard Ternovskij, Mykola Rudenko, Aleksandr Podrabinek (og hans bror Kirill), videre mot Gleb Jakunin, Vladimir Slepak, Malva Landa, Robert Nasarjan, Eduard Arutjunjan, Vjatsjeslav Bachmin, Oles Berdnik, Oksana Mesjko, Nikolaj Matusevitsj og hans kone, og likeledes mot Myroslav Marynovitsj. I varetektsarrest sitter Tatjana Osipova, Irina Grivina og Feliks Serebrov. Under rettssaken mot Orlov ble hans advokat med makt sperret inne i rettssalens sideværelse og kunne således bare følge en del av rettsforhandlingene. Orlovs kone ble underkastet en ydmykende kroppsvisitasjon, der man under le-

tingen etter opptegnelser og et lydbånd rev i stykker klærne hennes. Så stor er redselen for en avsløring av den groteste hemmeligheten ved rettssaken.

I leirene blir alle samvittighetsfanger utsatt for grusom behandling og vilkårlig plassering i kasjotten, for tortur gjennom utsulting og kulde. Man fratår dem retten til de allerede begrensede besøk av slektninger, og retten til korrespondanse. De må alle tåle hele den nedverdiggende hardheten i den sovjetiske eksekveringsrutinen for kriminelle fanger, og dertil er de underkastet påtrykk «om å slå inn på en bedre vei» – dvs. å avsverge sine overbevisninger. Jeg vil gjerne få minne om at det ennå ikke er lyktes noen internasjonal organisasjon, f.eks. juridiske organisasjoner eller Røde Kors, å få tillatelse til å besiktige sovjetiske leire.

Meget ofte blir politiske fanger etter løslatelsen arrestert på nytt og ilagt uhyrlige straffer – ti års leir og fem års forvisning. Dette skjedde med ornitologen Mart Niklus, dikteren Vasyl Stus, fysikklereren Oleksa Tichy, juristen Levko Lukanenko, filologene Viktoras Petkus og Balys Gajauskas. Og Parjuir Ajrikjan venter en dom som tilbakefallsforbryter. I disse dager har jeg til min forferdelse hørt om fornyet arrestasjon (den femte!) av min venn Tolja Martsjenko, som er arbeider, dikter og forfatter av to begavede og, så vidt jeg kan skjønne, betydelige bøker – «Mitt vitnesbyrd» og «Fra Taruss til Tsjuna». I fengsel befinner seg videre de troende Rostislav Galetskij, Nikolaj Goretoj (presbyterianer), Aleksandr Ororodnikov, Boris Pertsjatkin og dessuten arbeiderne Jurij Grim og Mikhaïl Kukobaka. Aleksej Mursjenko og Jurij Fjodorov sitter fortsatt i fengsel.

Jeg vil også gjerne nevne navnene på noen andre vitenskapsmenn (man kunne gjerne føye flere navn til her). Blant disse er den verdensberømte computerfagmannen Anatolij Sjtsjar-

Boris Bajauskas, født 1926, arrestert 20.4.1977. Dømt til 10 års arbeidsleir med spesielt regime, og 5 års indre eksil for sirkulasjon av lithauisk samizdat, innsamling av materiale om lithauisk frigjøring, og oversettelse av GULag-arkipelet til lithauisk. Tidligere vært fengslet 1948–1973, mao. tilsammen 32 år.

anskij, matematikerne Tatjana Velikanova, Aleksandr Lavut, Alesandr Bolonkin, Vasif Mejlanov, kybernetikeren Viktor Brajlovskij, den kvinnelige økonomiforskeren Ida Nudel, ingeniørene Resjat Dsjemiljov, Antanas Terlekas, fysikerne Rolan Kadyjev, Iosif Sisels, Iosif Djadkin, kjemikerne Jurij Kukuk¹⁾ og Valerij Abramkin, filologene Igor Ogurtsov, og Mustafa Dsjemiljov og meteorologen Vladimir Balakhanov.

En meget utbredt krenkelse av menneskerettighetene som særlig vitenskapsmennene faller som offer for, er nektelse av utreisetilattelse. I Vesten er navnene på mange slike «otkazniki»²⁾ kjent.

For mer enn ett år siden ble jeg uten rettergang forvist til Gorkij, og her henvist til nesten total isolasjon. For kort tid siden har KGBs organer stjålet

Anatolij Martsjenko med sin sønn Pavel, 1974. Arrestert 17.3.81, dømt til 10 års fengsel og 5 års eksil for skribentvirksomhet og sirkulering av materiale.

mine manuskripter og dagbøker med utdrag fra vitenskapelige verker og tidsskrifter. Dette er et fornyet forsøk på å frata meg muligheten til et intellektuelt liv, denne gang sogar i den hensikt å berøve meg min hukommelse. I mer enn tre år er hustruen til min sønn, Elisaveta Alesjeveva, blitt holdt tilbake i USSR uten klar grunngivning.³⁾ Jeg minner om min egen situasjon bare med alle disse handlingers fullstendige rettsstridighet for øye, og fordi tilbakeholdelsen av Lisa representerer en åpenlys utpressing av meg. Hun er statens gissel.

Jeg henvender meg til vitenskapsmenn verden over og appellerer til dem om å gå i bresjen for de undertrykte. Jeg tror det er tillatt, og i mange tilfelle nødvendig å gripe til uvanlige forholdsregler, som f.eks. brudd på vitenskapelige kontakter eller andre former for boikott, for å beskytte uskyldige mennesker. Jeg henstiller

også inntrengende om å bruke alle muligheter for publisitet og diplomati.

Når man henvender seg til Sovjetlederne, må man være klar over at de ikke vet noe om og heller ikke vil vite noe om størsteparten av de brev og appeller som er adressert til dem. Derfor har personlige mellomkomster fra vestlige statsmenn en særlig vekt. Vestlige vitenskapsmenn burde gjøre sin innflytelse gjeldende for å bidra til slike mellomkomster. Jeg nærer håp om at omhyggelig gjennomtenkte og organiserte aksjoner til forsvar for de undertrykte for å lette deres skjebne, og samtidig befeste det vitenskapelige fellesskap, vil bidra til dette fellesskaps anseelse og videre virksomhet.

Jeg har gitt dette brevet overskriften «Vitenskapsmennenes ansvar». Tatjana Velikanova, Jurij Orlov, Sergej Kovaljov og mange andre har for sitt eget vedkommende tatt standpunkt til dette spørsmålet om ansvar, idet de har tatt opp den aktive og uselviske kampen for menneskerettigheter og offentlighet. De har ofret umåtelig mye, men ikke forgjeves. Det er nettopp mennesker som disse som bidrar til å forbedre verdens etiske åsyn.

Mange kolleger i totalitære stater oppfyller på ærlig vis sine embetsplikter. Det er for dem livets trylledrikk – men de har ikke noen indre kraft til motstand. Er ikke tiden idag moden for at vitenskapsmennene, som så gjerne innen vennekretsen gir uttrykk for sin oversikt og nonkonformitet, også å sette sin ansvarsbevissthet inn i samfunnsmessig sammenheng? For at de ytrer seg offentlig – i det minste når det gjelder forsvaret for forfulgte kolleger og kontrollen med en pålitelig overholdelse både av nasjonale lover og internasjonale forpliktelser? Enhver ekte vitenskapsmann burde oppvise nok kraft og integritet til å kunne motstå konformitetens fristelse og vane. Dessverre kjenner vi bare så altfor mange eksempler på det motsatte i Sovjetunionen, der man ofte

foregir å måtte beskytte sitt laboratorium eller sitt institutt, passe på sin karriere eller beholde sjansen til å kunne reise til utlandet (et spesielt lokkemiddel i et lukket samfunn som vårt).

Op var det ikke beskjemmende at Jurij Orlovs kolleger i all hemmelighet ekskluderte ham fra det amenske vitenskapsakademi, mens andre kolleger fra det sovjetiske Vitenskapsakademiet lukket øynene både for eksklusjonen og hans angrepne helse? (Han er døden nær). Mange aktive og passive medskyldige i slike intriger kunne en vakker dag vende Moloks voksende appetitt mot dem selv. Av dette kan det ikke oppstå noe godt. Man skulle heller avsverge det.

Vestlige vitenskapsmenn behøver hverken å frykte fengsel eller arbeidsleir når de opptrer offentlig; de kan ikke bli bestukket med tilbud om utenlandsreisen for å gi avkall på slike ytringer. Men det minsker ikke deres ansvar. En del av den vestlige intelligentsia advarer mot det samfunnsmessige engasjement som en form for politikk. Men jeg taler ikke om en kamp om makt – jeg mener ikke politikk. Det dreier seg om å redde freden og de etiske verdier som vår sivilisasjon har utformet. Gjennom sitt ek-

sempel og sin skjebne beviser de som sitter innesperret på grunn av sin overbevisning, at forsvaret for rettferdighet, forsvaret for de individuelle voldsofre, forsvaret for menneskehetens evige interesser er enhver vitenskapsmanns plikt.

Gorkij, 24. mars 1981.

P.S. Etter at denne teksten ble nedskrevet har jeg fått nyheten om Jurij Kukks tragiske død i en arbeidsleir. Tatjana Osipova ble (2. april) dømt til fem års arbeidsleir og fem års forvisning.

Oversetterens anmerkninger:

1) Jurij Kukkk døde i mars 1981 som følge av en sultestreik i leir 142/17 ved Murmansk.

2) «Otkaznik» – dannet av det russiske ordet «otkaz» (=nektelse, avslag, avkall). Sakharov tenker antakelig her på de jødiske sovjetborgere som blir nektet utreise til Israel.

3) Fra sitt eksil i Gorkij rundt årsskiftet 1981–82, fra sin sykeseng, maktet den sterkt avkreftede Sakharov å utvirke noe som hverken nasjoner eller enkeltpersoner noensinne har klart idag: å få den sovjetiske stat til å vike, gi etter. Kreml torde kort og godt ikke å la Sakharov dø som resultat av den sultestreiken han hadde begynt for å skaffe svigerdatteren Lisa Aleksejeva utreisevisum slik at hun kunne forenes med sin mann Aleksej Semjonov. Hun fikk reise ut.

Oversettelse ved Ivar Magnus Ravnun.

Bidragstyttere i dette nummer:

- Ivar Magnus Ravnun, f. 1939. Cand. philol 1967 med russisk hovedfag, tysk og fransk. Lektor ved Oslo Katedralskole. Har offentliggjort oversettelser, bl.a. *Et år i Sakharovs liv*, Oslo 1978, *Russere mot strømmen I og II*, Oslo 1979 og 1983 og Lidija Tsjukovskaja: *Det forlatte huset*, Oslo 1983. Utgitt bøker om dissidentbevegelsen i Sovjet og om sovjetisk litteratur, bl.a. *Biter av et tidsbilde*, Oslo 1981, *Sovjetrussiske forfatterprofiler*, Oslo 1982.
- Viktor Roddvik, f. 1947, russisk familiebakgrunn. Cand.mag. 1972 med fagkretsen filosofi, religionshistorie og norsk. Hjelpelærer i filosofi ved Univ. i Oslo 1970–71, leder av St. Olav Forlag 1975–1979, red.sekr. Frisprog 1977. Frilanser fra 1979. Siden 1974 aktiv i arbeide for russiske dissidenter med smugling av litteratur og manuskripter etc.
Tilknyttet Dyade fra 1976 med manusbehandling etc.

Støtt kampen for menneskerettighetene!

Den Norske Helsingforskomité ser arbeidet for økt respekt for menneskerettighetene og friere forbindelser mellom mennesker over statsgrensene som en sentral del av arbeidet i Europa. Komitéen er tverrpolitisk, organisatorisk helt uavhengig og drives med frivillig og ulønnet personale.

Ved å tegne et støtte-medlemskap for kr. 50,- er du med på det viktige opinionsskapende arbeid for gjennomføring av Helsingforsavtalen i Norge og de øvrige 34 land som har undertegnet den.

Den Norske Helsingforskomité

Postboks 8261 Hammersborg
0129 Oslo 1

Postgiro 2 28 18 97
Bankgiro 5001.06.26061

Are Holen (red.)

Bedre hverdag

med Acem-meditasjon

Dyade forlag

Bedre hverdag med Acem-meditasjon

Mange tusen mennesker erfarer nettopp det. Avstressing, nye krefter, overskudd til jobb og medmennesker, bedre nattesøvn, redusert spenning er ikke uvanlige resultater av regelmessig utført Acem-meditasjon.

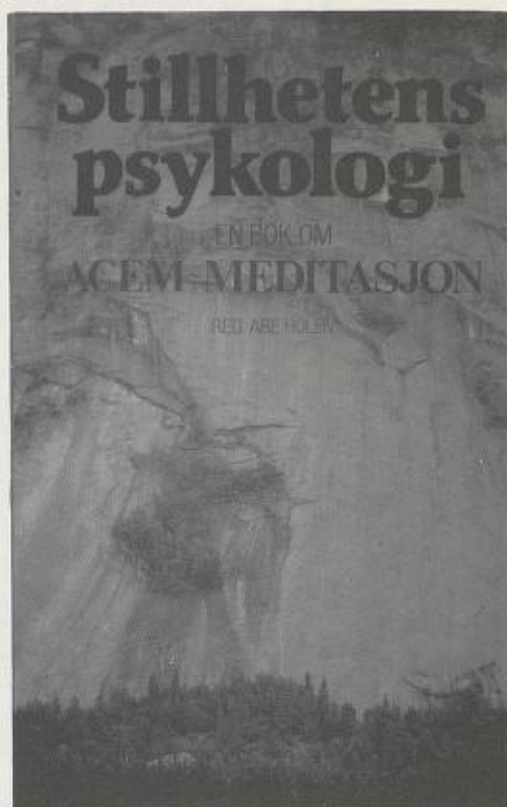
Bedre hverdag

omhandler en metode som kan gjøre psykologisk vekst mulig for folk flest. Boken gir innblikk i en meditasjonsteknikk utviklet i Norge, som har vakt interesse langt utenfor landets grenser.

Bedre hverdag

er skrevet av fire meditasjonslærere i Acem, blant disse organisasjonens stifter Are Holen, som har redigert boken. Han er hovedpersonen bak Acems meditasjons- og gruppepsykologi. Are Holen er lege og psykolog, engasjert i forskning innen stressmedisinsk psykiatri.

Pris kr. 60,-. For bestilling: ring Acem-kontoret tlf. (02) 20 29 59, eller benytt bestillingsslippen side 48.

Stillhetens psykologi tar for seg Acem-meditasjonens virkningsmekanismer og resultater ved regelmessig praktisering.

Et kapittel ser på meditasjonens plass i vår kultur.

Boken er skrevet av erfarne kursledere i Acem. Hittil er den solgt i nærmere 20 000 eksemplarer etter at den kom første gang i 1976.

Stillhetens psykologi er oversatt til svensk og dansk. Om den svenske utgaven skriver en anmelder i Aftonbladet at det «är en saklig, troverdigt skriven bok som genast ger en lust att börja meditera».

Boken kan bestilles ved å sende inn slippen på neste side eller ved henvendelse til Dyade Forlag, postboks 6721, St. Olavs plass, Oslo 1, tlf. 02-20 29 59.

Stillhetens psykologi
4. rev. utgave
Red. Are Holen
Dyade forlag.

NA
20.000

Sagt om Dyade:

«I tidsskriftet Dyade merkes en ekte trang til å erkjenne tidens problemer, i motsetning til mange andre fora hvor «debatten» kan omfatte skjult makt-kamp, forfengelig utstilling av lærddhet, selvsentrert tankeliv på tomgang.»

Erik Egeland i Aftenposten.

«Dyade er et tidsskrift for dem som har interesser ut over det almene og som setter pris på at et tidsskrift i seg selv kan være et stykke kultur».

Sven Aage Rasmussen i St. Olav.

Følgende temanumre finnes for salg:

- Vitenskap og livssyn kr. 25,-
- Stress og avspenning kr. 25,-
- Hva kan vi vite? Rudolf Steiners erkjennelsesteori i lys av vår tid kr. 20,-
- Europa møter 3. verden kr. 35,-
- Psykologi i grupper 1 kr. 20,-
- Psykologi i grupper 2 kr. 25,-
- Acem narkotikaseminar 1983 kr. 20,-
- Eksisterer Gud? Møte med Hans Küng kr. 20,-
- Om drøm kr. 20,-
- Fra det moderne Amerikas åndsliv kr. 20,-
- Kampen mot narkotika – ideologisk slagmark kr. 30,-
- Sigridd Undset vurdert i utlandet kr. 20,-
- Myter – fortid eller samtid? kr. 20,-
- Teater eller vernehjem kr. 25,-
- Med John Lennon i tankene kr. 25,-
- Kritikkk av Vestens frihetsidealer kr. 15,-
- Kirken i utakt med moderne psykologi kr. 25,-
- Kunst – pynt eller ubehag kr. 15,-
- Bob Dylan – inn og ut av lykken kr. 25,-
- Isaac B. Singer og øst-jødene kr. 15,-
- Amnesty International kr. 15,-
- Kontemplative oaser kr. 15,-
- Møte med sjøormen kr. 15,-
- Barn og bøker kr. 15,-
- Samisk kultur og historie kr. 15,-

Jeg bestiller:

- Abonnement på Dyade 6 nr. pr. år kr. 100,-
- Bok om Acem-meditasjon 'Stillhetens psykologi' kr. 60,-
- Boken 'Bedre hverdag med Acem-meditasjon' kr. 60,-
- Boken 'Meditasjon på norsk' Cappelen forlag, favørpris kr. 67,-

Følgende temahefter av Dyade:

.....
.....
.....

Navn:

Vei/Gate:

Poststed:

BREV

Kan sendes ufrankert i Norden. Adressaten vil betale porto

Svarsending

Avtale nr. 129000/81OMB

DYADE

ST. OLAVS PLASS

N-OSLO 1 – NORGE

ISAAC SINGER

Nobelprisvinnerens bakgrunn, liv og diktning.

2/1979

BOB DYLAN:

Inn og ut av lykken.

5/1979

KUNST

– pynt eller ubehag?

1/1980

KIRKEN

– er den i utakt med moderne psykologi?

3/1980

JOHN LENNON

– i tankene.

1-2/1981

TEATER

– eller vernehjem?

3/1981

MYTER

– fortid eller samtid?

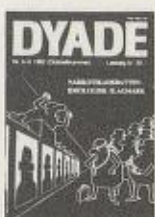
1/1982

SIGRID UNDET

vurdert i utlandet.

2/1982

NARKOTIKA-DEBATTEN

– ideologisk slagmark

4-5/1982

OM DRØM

6/1982

EKSISTERER GUD?

Møte med Hans Küng.

1/1983

PSYKOLOGI I GRUPPER 1

2/1983

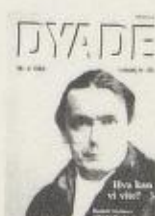
ACEM NARKOTIKA-SEMINAR 1983

3/1983

EUROPA MØTER 3. VERDEN

4-5/1983

HVA KAN VI VITE?

Rudolf Steiners erkjennelsesteori.

6/1983

STRESS OG AVSPENNING

1/1984

PSYKOLOGI I GRUPPER 2

2/1984

VITENSKAP OG LIVSSYNN

3/1984

TØNSBERG BIBLIOTEK

ST. OLAVS Plass
3100 TØNSBERG

*24679

UTGÅTT AV
TØNSBERG OG NOTTERØY BIBLIOTEK

DYADE

Postboks 6721
St. Olavs plass
0130 OSLO 1

162

Meditasjon på norsk

Acem-meditasjon er verken religiøs eller opphøyd og fjern, men metodisk og praktisk. Meditasjon åpner for naturlig avslappning og større selvinnsikt – noe 35.000 nordmenn til nå har hatt nytte av.

Red. Are Holen. Kr. 82,- hft.

CAPPELEN

